

Anmeldelser

Hans Schultz Hansen:

»Dansk jord på danske hænder«.

Foreningen Landeværnet og den nationale jordkamp i Sønderjylland 1927-2002

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 84. Aabenraa 2002. 226 sider, ill. ISBN 87-7406-067-8. Medlemspris 148,- kr. Bogsalg 228,- kr.

1. januar 2002 kunne den sønderjyske forening Landeværnet fejre sit 75-års jubilæum. I den anledning udgav Historisk Samfund for Sønderjylland bogen »Dansk jord på danske hænder«. Den er forfattet af landsarkivar Hans Schultz Hansen, som med sit store kendskab til de politiske og landbrugsmæssige forhold i landsdelen må siges at være velvalgt til opgave.

Bogen indledes med »Jordkampen i den tyske tid 1891-1920«, som optakt til det første Landeværn, som blev dannet i 1913. Kampen om jorden startede i 1890'erne, mens de sønderjyske, dansksindede gårdejere – der ejede 60% af jorden – endnu stod stærkt i landsdelens danske bevægelse. Der var tale om et udpræget landbosamfund, fire ud af fem boede på landet og over halvdelen var beskæftiget ved landbruget. I 1883 var 78% af gårdejerne dansksindede, 5% såkaldt »blakkede«, og 17% tysksindede. Stærkest stod danskheden blandt gårdejerne i den nordvestligste del af Sønderjylland og i de tidligere kongerigske enklaver i Vest-slesvig samt på Als og i Sundeved. Svagest i den »truede firkant« Løgumkloster flække og landsogn, Abild og Tønder landsogn.

Frem til 1912 iværksattes fra tysk side en række foranstaltninger til opkøb af ejendomme med henblik på at fremme tysk bosættelse, begyndende i 1891 med oprettelse af »Bosættelsesforeningen for det vestlige Slesvig«. Fra 1896 opkøbte den tyske stat 36 store gårde, der omdannedes til domænegårde med tyske forpagtere. En tredje model var oprettelse af rentegårde med det formål at udstykke store gårde til mindre brug. Omkring 1909-

10 forstærkedes udstykningsplanerne ved at »Schleswig-Holsteinische gemeinnützige Sidelungsgenossenschaft« udstrakte sit virke til landsdelen samt fra 1910 med »Gemeinnützige Kleinsiedlungsgenossenschaft«, som gik ud på at oprette helt små landejendomme med meget lidt jord. Udviklingen havde først i 1900-tallet ført til en klar fremme af tysk ejendomsbesiddelse og mærkbar tilbagegang for ejendomme på danske hænder.

Fra dansk side blev de tyske ejendomsopkøb imødegået ved oprettelse af »Foreningen af 5. oktober 1898«, hvorigennem der kunne ydes lån til dansksindede landmænd. I 1909 fulgte »Nordslesvigske Kreditforening« og endelig stiftedes i 1913 det første »Landeværn«, som virkede til 1919. Fundamentet var her de lokale »Sogneværn«, der i løbet af et halvt år blev oprettet i 96 sogne med i alt 6713 medlemmer.

Efter Genforeningen overtog den danske stat al preussisk statsejendom, herunder også rentegårdene. Men i tillid til at jordkampen var overstået, gav den danske stat dog afkald på disse rettigheder, hvorefter gårdene blev fri ejendom. Samtidig sluttede »det første Landeværn« sin virksomhed.

Frem til 1927 foregik der imidlertid nye »forpostfægtninger« på det jordpolitiske område, idet det tyske mindretal ikke anerkendte den nye grænsedragning, men tværtimod krævede en revision. Medvirkende til optrapningen var bl.a. landbrugs-krisen, hvorunder krisebevægelsen »Bondens Selvstyre« blev oprettet. Hertil kom fra hjemmetysk side oprettelsen af »Kreditanstalt Vogelgesang«, baseret på tyske statsmidler, som via Holland og Amerika hemmeligt blev kanaliseret til mindretallet, som lån til tysksindede bønder. Til lånene var knyttet nationale betingelser, bl.a. nedtagning af flagstænger, så der ikke kunne flages med Dannebrog, flytning af børn fra dansk til tysk skole, kreditforeningens for-købsret så ejendommen fremover forblev på tyske hænder, samt at lånene fortrinsvis blev givet i »den truede firkant«.

Efter et grundigt forarbejde blev Landeværnet genstiftet i januar 1927 på Folkehjemmet i Aabenraa med Hans Andersen, Kongsbjerg som formand. Landeværnet etablerede sit kontor i Tinglev midt i brændepunktet af det nationalt truede område.

Første store opgave var at indsamle den kapital, hvorpå man skulle basere sin udlånsvirksomhed til støtte for »dansk jord på danske hænder«, hvilket skete ved tegning af en medlemsandel. Tegningen foregik ikke kun lokalt i landsdelen, men i stor udstrækning også uden for området. Indsamlingen blev bl.a. støttet i hovedstaden af de store dagblade, adskillige foreninger og institutioner ligesom Det Danske Spejderkorps gik i spidsen for en landsindsamling. På kort tid rejstes 2½ million kroner.

I de første år drejede jordkampen sig om det tyske mindretals forsøg på at skabe forudsætninger for flytning af grænsen mod syd og fra dansk side at afværge en sådan grænseflytning. Det første år ydede Landeværnet 390 lån til i alt 1,1 million kr., de fleste i »den truede firkant« – Tønder og Aabenraa Amt, noget mindre i Haderslev Amt og færrest i Sønderborg Amt.

Landeværnet opkøbte i flere tilfælde selv ejendomme med henblik på hurtigt videresalg, ligesom man reserverede store beløb – henlagt i en jordfond – til opkøb af jord til udstykning på linje med Statens Jordlovsudvalg.

Den store udlånsvirksomhed de første år blev dog hurtigt reduceret i takt med kriseårenes mange akkorder og tvangsauktioner på ejendomme. De medførte tab – i 1930-34 på 1,8 millioner kr. – udmagrede landevæsenets egenkapital og de samlede aktiver gik tilbage.

Mens truslerne var hårdest og nazismen ulmede dannedes »Det unge Grænseværn« (1933) og den nye krisebevægelse »Landbrugernes Sammenslutning« (LS) som en reaktion på de mange tvangsauktioner. Efter fornyet indsamling og landbrugets økonomiske stabilisering sidst i 1930'erne kom Landeværnet igen på banen. Under 2. Verdenskrig holdt Landeværnet lav profil og måtte virke i det stille og defensive. Der var ingen grund til at give besættelsesmagten indblik i foreningens virke, og da der tilmed var gode for-

hold for landbruget, betød det at Landeværnet kunne konsolidere sig i disse år.

Med det tyske nederlag i 1945 var Landeværnets reelle modstander i realiteten sat ud af spillet. Kreditanstalt Vogelgesang og Höfeverwaltungsgesellschaft blev likvideret, kapitalen og gårdene inddraget i henhold til lov om konfiskation af tysk og japansk ejendom, ligesom andre gårde og arealer overgik til staten.

I kapitlet om »Landeværnet, jordkampen og det moderne landbrug 1945-1963« beskriver forfatteren forholdene i foreningens »tredje fase«, på et tidspunkt hvor de nationalpolitiske forudsætninger i realiteten var faldet bort. Målsætningen betød nu en yderligere reduktion af indflydelse fra de tysksindede landmænds side. Med fortiden i minde afblæstes jordkampen derfor ikke lige straks; foreningen var – fremhæver forfatteren – længe om at tilpasse sig den nationale afspænding som fulgte i 1950'erne: »Det skete i hvert fald ikke så længe Hans Andersen sad ved roret som formand, og det gjorde han indtil 1963. Bekymringen for grænsen var for ham og hans generation nærmest blevet til et instinkt«. Trods formandsskift – med Jens Reflund Poulsen ved roret de næste ti år – indtog foreningen stadig en kritisk holdning til det tyske mindretal, alt imens man ventede på Danmarks optagelse i EF.

Efter tilslutningen fulgte en energisk kamp imod udenlandske statsborgeres jordopkøb i landsdelen. I 1980'erne var »truslen« rettet mod de hollandske jordbrugere, som i stigende tal etablerede sig som kvægbrugere og »mælk-bønder«. Men efter den nationale afspænding gav kampen om jorden mellem de fastboende og de forskellige mindretal ikke længere mening. Landeværnet var – på linje med de nationale foreninger som Sprogforeningen og Sønderjysk Skoleforening – i sit oprindelige virke overflødiggjort. I stedet for kunne man nu begrunde sin eksistensberettigelse ved at yde økonomisk støtte til det folkelige og kulturelle arbejde i landsdelen.

Hans Schultz Hansen har med sin bog leveret en gedigen fremstilling af Landeværnets historiske udvikling, og grundigt redegjort for foreningens mange involverede personer og personligheder samt gi-

vet en fyldestgørende redegørelse for den organisatoriske ledelse, kapital, lånevirk-somhed mv. En stor del af stoffet er sam-let i overskuelige grafer, ligesom der i bo-gen bringes en række kort og billeder af personer, landbrugsejendomme og andet relevant kildemateriale. Bogen er forsynet med noteapparat, fortegnelse over Lande-værnets bestyrelse, dens udlånsvirksom-hed samt et nyttigt navne- og stedregister. Derimod må man selv udlede den henviste litteratur af noteapparatet – det er møj-sommeligt.

Sammenlignet med et traditionelt »jubi-læunsskrift« må man sige, at Landeværnet med Hans Schultz Hansens solide arbejde har fået et sobert og velskrevet værk. Det kan endvidere ses som en væsentlig brik i forskningen i landsdelens landbrug, den nationale kamp og dens omskiftelige hi-storie.

Gunnar Solvang

**Jette Bie Junker og Thomas Lyngby:
Cathrinesminde Teglværksmuseum**

Vejledning til produktionsrundgang og ka-talog til udstilling om teglets historie. 144 sider, ill. ISBN 87-89984-14-5. Kr. 100,-.

Det er da en køn lille bog, med grønt lærredsbetrukket bind og guldtryk, som Jette Bie Junker og Thomas Lyngby har skrevet som vejledning og katalog til Ca-thrinesminde Teglværksmuseum. Men den sætter sig mellem flere stole; signalerer ved sin ret omfattende litteraturliste af-handling, ved sin summariske fremstilling af teglets historie nærmest leksikonartikel. Kataloget er særdeles udførligt, hvad an-går tingenes størrelse; men det er da fjøl-let, at der kun er fotografier af mursten med navne fra nogle af teglværkerne i om-rådet, og ingen der anskueliggør de for-skellige produkter. Og hvorfor er der dog ikke flere fotografier fra stedet, ikke kun af de prægtige tørrelader, men også af arbej-derboligerne? Det hele virker noget halv-hjertet, summarisk og humørforld. Jeg kom i tanker om Alfred Hansens skrift »Pottemageri Broager – Sundeved«, som Cathrinesmindes Venner udgav i 1990. Det fortæller med lune og begejstring om sit emne, iøvrigt også om det teglværkslærtøj,

som arbejderne kunne få lov at brænde sammen med stenene, tagpanderne, drænrørene og det andet. Man kunne godt have lånt lidt af Hansens veloplagthed, og man kunne også godt have haft heftet med i litteraturlisten.

Ovenstående skal ikke skygge for, at der sandelig er mange udmærkede oplysninger i bogen. Og adskillige af billederne for-tæller også med på teksten, selvom nogle af dem er lovlig små, dikterede af bogens lille format. Den besøgende vil bestemt ikke blive ladt i stikken af vejledningen. Men man skulle nok have besluttet sig for, om bogen skulle være afhandling eller popu-lær vejledning. Og så virker det altså ikke som om det er lysten, der har skrevet det værk.

Eske K. Mathiesen

**John Chr. Jørgensen (red.):
Dansk forfatterleksikon I-II**

Rosinante Forlag. 939 sider. ISBN 87-00-68696-4. Kr. 799,-.

Når Dansk forfatterleksikon – der er delt i et bind med biografier og et bind med værkresuméer – skal omtales i Folk og Kultur, er det ikke kun fordi der er tale om et standardværk, der fortjener almindelig opmærksomhed. Det er også fordi værket griber bredere end litterære leksika plejer at gøre. Her er ikke kun litterære koryfæer med, men også forfattere, som er blevet læst så meget, at det har virket mistænke-ligt i de finere litterære kredse. Højt el-skede forfattere som Morten Korch, Carit Etlar, skolelærerforfattere som C. A. Thyre-god og Anton Nielsen er med. Og der er kommet børne- og ungdomsforfattere med, Gunnar Jørgensen f.eks. – ham med Flemming-bøgerne, Knud Meister – ham med Jan-bøgerne, Torry Gredsted. (Hvor-for ikke Dines Skaftø Jespersen?) De bre-dere valg afspejler et usnobbet og gene-røst syn på litteraturen og læsningen.

Man kan ikke lade være med at under-søge, om ens yndlingsforfattere er med. Og man bliver lidt ked af at konstatere, at både Mads Pedersen Rostoch og Jakob Knudsen Schandrup mangler. De livlige realistiske billeder i den førstes Ribe-digt kunne godt have bragt ham ind i det gode

selskab, og Schandrup er en virkelig mangel. Med sin sprogleg og stundom meget fine tone er han en pryd for den sene barok. Og så taler han jysk, både gedulgt og ligefremt. Til gengæld bliver man glad og overrasket ved at se Kristen Karstensen. Han skrev gode sange (»Længe nok har jeg bondepige været«, »Gu jawten I drenge, komme hi te vo desk«). Når man har været opmærksom på denne gode alsiske præst, undrer det, at en anden poet på alsisk, Martin N. Hansen, ikke er med. Han skrev yndefuldt, med humor og bid. Efterlod sig et rigt lyrisk forfatterskab. I det hele taget burde redaktionen til næste udgave gøre mere ved dialektdigterne. Hvorfor er Mads Hansen dog ikke med, ham der digtede så fynsk og kønt om »Ajle di små blomster, der dog æ te i år«?

Med dialektdigtningen nærmer vi os den folkelige afdeling. Det siger sig selv, at den egentlige, mest mundtligt overleverede folkedigtning ikke kan undgå at være stedbarn i et leksikon over forfattere, fordi denne digtning gemeelig er anonym. Men når både Folkeviser og Folkeeventyr er med i værkbundet, hvilket jo har sin rod i den litterære romantiks begejstring for disse genrer, så kan det undre, at der ikke er en artikel om Sagn. Ikke alene fordi sagnene også, med J. M. Thieles berømte sagnsamling, fik betydning for den litterære romantik; men især fordi sagnene udgør den centrale genre i folkedigtningen. Til næste udgave af værket bør redaktionen søge folkloristisk bistand. Derved vil man også undgå at glemme så betydningsfulde værker som Uglspil, Rævebogen, Jesu Barndomsbog og de andre folkebøger, som fra 1600tallet var folkets yndlingslæsning. Redaktionen vil sikkert til mine bemærkninger svare, at der jo her er tale om værker oversat fra tysk. Og det er rigtigt (undtagen når det gælder Jesu Barndomsbog, som måske først er skrevet på dansk); men der er også tale om bøger, som fik så central plads i den danske dannelses historie, at de med føje kan betragtes som danske.

Dansk forfatterleksikon bør roses i høje toner. Standarden i de enkelte artikler er høj, den sproglige stil behagelig nøgtern. De bio- og bibliografiske oplysninger til artiklerne er udmærkede, om end af svingen-

de konsekvens. F.eks. er Erik Skyum-Nielsens gode forfatterportrætter fra tidsskriftet Bogens Verden kun delvis udnyttet.

Det er glædeligt, at redaktionen har interesseret sig for folkedigtningen og den folkelige læsning. Man har taget nogle skridt i en rigtig retning. Man kunne godt have taget flere.

Eske K. Mathiesen

Jørgen Borg:

Album. Fotografier fra Vestjylland

Udgivet af Skippershoved i samarbejde med Ringkøbing Museum. 128 sider, billedbog. ISBN 87-89224-64-7. Kr. 248,-.

Det er én af vore fornemste fotografiske kunstnere Jørgen Borg, der er mester for det prægtige »Album. Fotografier fra Vestjylland. 11 serier.« Bogen indledes af kunsthistorikeren Hans Edvard Nørregård-Nielsen med et essay, som portrætterer både Borg og landskabet. Nørregård-Nielsen boede her som barn, hvilket han har fortalt meget mere, og gribende, om i sin best-seller »Mands Minde«. I Borgs bog strejfes emnet blot, men yndefuldt, i en behagelig sval stil.

Borgs fotografier er betagende. En grundfæstet sans for det store i det lille styrer ham, hvad enten det er et vejkruds, en byge over havet, lidt græs, en gammel gård som stormen hviner omkring, en sti i græsset, et skur i snefoget eller et par mennesker han vil skildre. Nu og da er der så øde i disse billeder, at det næsten gør ondt. Men der er også åbent og plads til at trække det store vejr. Borg har arrangeret sine billeder i serier med geografiske overskrifter; men hver enkelt billede er en historie i sig selv, værd at fordybe sig i, forsvinde i. Og forbløffes over: I et billede af en flok gæs, der går på vingerne, eller hvad de nu gør, demonstrerer Borg at flyvning er betydelig mere kompliceret end man troede.

Hvad kan en kulturhistoriker lære af denne bog? Først og fremmest at være opmærksom, især opmærksom på det, der ikke er på dagsordenen. Kulturhistoriske dagsordener foregår, men verden består. Jeg har denne bog mistænkt for at være enestående god. Og al den snak om,

at landskabsskildringen er forsvundet ud af nutidens kunst, dementeres bestemt af dette værk, hvor Jørgen Borg har set Vestjylland dybt i øjnene.

Eske K. Mathiesen

Peter Seeberg: Tingenes spejl.

Museumstekster 1960-1997

Med sted- og navneregistre. Udgivet af Marianne Bro-Jørgensen, Erling Greve Kristensen og Jens Vellew. Dansk Tidsskrift for Museumsformidling nr. 21. Forlaget Hikuin. 239 sider. ISSN 0905-1600. ISBN 87-90814-16-9. Kr. 150,-.

Peter Seeberg havde talens og skriftens frihed i en grad, som er få beskåret. Det var et eventyr at lytte til hans nærværende, underfundige, opfindsomme, ynglende foredrag. Og det er et eventyr, at han faktisk i sin kunst formåede at forankre denne mundtlighed i skriftsprogets lakoni. Hvordan han gjorde det, er ikke sådan lige at sætte fingeren på, men det har noget at gøre med sanselighed og underspil, med en finhed i udtrykket som kom af fordomsfri menneskelighed.

Tre museumskolleger Marianne Bro-Jørgensen, Erling Greve Kristensen og Jens Vellew har sammensat bogen »Tingenes spejl. Museumstekster 1960-1997.« Bogen rummer museumsfaglige indlæg, taler, overvejelser om museernes drift og plads i det samlede kulturbillede, om at more sig, om at beskrive ting, snak om Viborg, om at købe gæs og æbler ved landevejen, om snegletempo, og om den gejl Broddenbjergmand, den træmand af en priapos, som blev fundet i jorden Valborgaften 1880, og hvis neutralt udseende ansigt Seeberg tolker som »nydelsesfuld hengivelse i, hvad lemmet måtte bringe af lyst; et udtryk for den hellige forvirring, som Priapos ikke blot beredte sig, men villigt gav andre.« Så yndefuldt kan det siges.

Seeberg var særdeles nærværende i dansk museumsverden. Han havde tillidsposter, organiserede og kommenterede. Hans idé-rigdom var tilsyneladende bundløs. Og så var han jo altså forfatter ved siden af. I et interview ved Thorkild Hansen fra 1957 – genoptrykt i Thorkild Hansen: Havblik midt på dagen. Artikler om litteratur 1952-62. I et udvalg ved Gitte Jæger

og Lars Peter Rømhild. Gyldendal 1998 – fortæller Seeberg, at han ikke kan forestille sig at være forfatter på heltid, skribentvirksomheden må ikke gøres til en eksistens-kamp. »Jeg synes ligefrem, at en forfatter må finde noget, han kan gemme sig i.« Med »gemme sig i« mener Seeberg altså at beskæftige sig med. For Seeberg blev det kulturhistorien.

Og noget af hemmeligheden i Seebergs undertiden meget suveræne overblik over de museale og andre forhold er sikkert, at han ikke er ensidig; han kan løfte sig over problemerne og se dem sådan lidt fra oven. I hans nærvær er der en smule fravær, og det er ingen skade til, det kan godt give perspektiv.

En særlig tone lyder gennem alt, hvad Seeberg har skrevet, både musealt og litterært. Det er kærligheden og respekten for det såkaldt almindelige liv, den rigdom der ligger i folks egen kultur. I det før omtalte interview taler Seeberg om, at den »poetiske livsfornemmelse« sandelig ikke er forbeholdt poeter og kulturpingler. Meget af hans virke er gået ud på at lokke denne livsfornemmelse frem af tingene, så den bliver tydelig. Og at beskytte den mod højrovet formidling.

Holder man af Seebergs sprog, er det en glæde at fordybe sig i denne bog. Særlig kan det være morsomt at følge hans håndtering af den korte, prosadigt-agtige form, som man genkender fra hans sidste litterære arbejder. Han har trænet sig i den med de etiketter, noter og kommentarer han skrev i kulturhistorisk sammenhæng. Læs f.eks. hans og tegneren Kjeld Heltofts »Brikker af en verden. Et katalog til Viborg Stiftsmuseums hovedetage« fra 1975. Der var i mere end én henseende tætte forbindelser mellem Seeberg som digter og Seeberg som kulturhistoriker og museumsmand. Undertiden kiggede de hinanden over skulderen.

Eske K. Mathiesen

Ulrik Langen (red.): Ritualernes magt.

Ritualer i europæisk historie 500-2000

Roskilde Universitetsforlag 2002. 245 sider. ISBN 87-7867-156-6. Kr. 218,-.

Den såkaldte nye kulturhistorie foretrækker alternativt kildemateriale. Eller sene

udøvere vælger i stedet alternative veje til de traditionelle historiske kilder. Disciplinen er karakteriseret ved tværfaglighed, idet den dyrkes i grænselandet mellem antropologi, sociologi, etnologi – og historie. Eet af de områder, hvor denne nye kulturhistorie har vist sig særlig frugtbar, er når det gælder studiet af ceremonielle komplekser og ritualer. Derfor den foreliggende publikation, der er en antologi med bidrag fra 8 forfattere. Godt nok er de alle historikere (og altså ikke antropologer etc.); til gengæld kommer de 8 langt omkring i både tid, rum og temaer.

»Ritualernes magt« indeholder 7 punktundersøgelser.

Sebastian Olden-Jørgensen skriver om »Hofkultur, ritual og politik i Danmark 1536-1746«. Han præsenterer her den af Volker Bauer udviklede typologi, hvor der skelnes mellem tre typer af hoffer: det »patriarkalske« hof, hvor fyrsten ritualiserer sig selv som en landsfader; det »ceremonielle« hof, hvor fyrsten forherliges med alskens ceremoniel pomp og pragt; samt det »selskabelige« hof, hvor de fyrstelige ritualer bevidst søger mod det private, mod familiens snævre kreds, de beskedne måltider, festerne på bondemanér o.s.v. Godt nok er typologien udviklet på tyske forhold, men under Adelsvælden var også det danske hof, ifølge Sebastian Olden-Jørgensen, »patriarkalsk«. Allerede inden Enevældens indførelse i 1660 ses der på den anden side tegn til, at hoffet var ved at blive »ceremonielt«. Og under Frederik 5. i 1740'erne blev den danske hofkultur sluttelig mere »selskabelig« i Bauer'sk forstand.

Morten Munk Marcussen forsker i »Tegn og ære i de saliske love«, altså i de tidligste frankiske retskilder, som blev nedskrevet ca. 500 på kong Clodevigs initiativ i kølvandet på det vestromerske riges sammenbrud og de germanske stammers folkevandring på kryds og tværs i Europa. De saliske love, der findes overleveret i en række varianter, udmærker sig ved bestemmelser, som ekstremt detaljerede og kasuistiske. F.eks. er der fastsat nøje graduerede bodstakster for at røre en kvinde på enten armen, hånden eller fingrene. Og den blotte berøring af hendes bryst sidestilles med at snitte hende i brystet. Som Morten Munk Marcussen læser lovene, er

de imidlertid ikke slet så excentriske, som de syner ved første øjekast. Tværtimod afspejler de en »gennemritualiseret kultur« (s. 93), hvor rettens ritualer var altafgørende for sikringen af den enkeltes ære.

I »Selvfornedrelsens strategier« fremdrager Kim Esmark eksempler på, hvorledes kannikerne ved den hellige Martins basilika i Tours i den tidlige middelalder kunne tvinge genstridige verdslige seigneurer i knæ. Midlet var – for os – noget så aparte som at ydmyge sig selv og helligstedet. Kirken blev lukket, der blev lagt torne foran indgangen, og de hellige relikvier og krucifikser blev nedtaget fra altrene og båret uden for på jorden. På jorden lå også kannikerne selv i klagebøn. Disse »selvfornedrelsens strategier« var virkningsfulde over for grev Foulques Nerra i 996; og igen i 1155 skaffede de kirken ret over for Hugues, ridder til Sainte-Maure. Ydmygelsen fungerede faktisk, med Kim Esmarks ord, som en »rituel aggression«.

Sune Christian Pedersens emne er »Duellen og den militære ære« i tiden mellem 1760 og 1900. Duellen og dens ritualer blev konstrueret i Italien i 1500-tallet, og den vandt hurtigt indpas i Danmark, hvor den blev et middel til at løse konflikter, hvor adelige og krigsfolk var involveret. I 1700-tallet bredte den sig blandt borger-skabet, men i 1800-tallet blev duellen ren officerspraksis. Den blev et vigtigt element i den militære æres sprog. I takt hermed blev ceremoniellet udbygget; der opstod bl.a. regler om sekundanter og om skriftligt formulerede udfordringer. Sune Christian Pedersen har et skarpt blik for duellens paradoks. Thi på den ene side måtte en officer med kongelig udmærkelse ikke afslå en duel. Han skulle vise mod. Og på den anden side var det en forbrydelse at duellere, såvel ifølge den borgerlige straffelovgivning som ifølge den militære. Efter 1737 var det at duellere sågar belagt med dødsstraf. Og alligevel blev der set gennem fingre med denne ritualiserede vold. Indtil duellernes afvikling omkring 1. Verdenskrig var det nemlig ikke den skrevne straffelov, der gjaldt, men den uskrevne »Ærens lov«.

Jesper Vaczy Kragh beskæftiger sig med »En anden verden« – åndernes ver-

den. Hans artikel handler om spiritismen, d.v.s. troen på et liv efter døden, og på at de levende kan kommunikere med de døde. Spiritismen var en bevægelse, som greb millioner af amerikanere i 1850'erne. Bevægelsen fik fodfæste i Danmark i 1880'erne og oplevede sin blomstringstid i 1920'erne, da der eksisterede mere end 60 spiritistiske foreninger i landet. Spiritismen ville bygge bro mellem kristendommen og naturvidenskaben, og herhjemme lod den sig klart påvirke af Folkekirkens liturgi: spiritisterne havde således konfirmation, vielse og salmesang. Men Spiritismen havde også sine egne ritualer, hvorved den kom i kontakt med det hinsidige. Der var medier, der faldt i trance; der var medier, der var clairvoyante; og der var særlige fysiske fænomener, hvoraf borddans vel er det bedst kendte. I 1930'erne gik Spiritismen i Danmark imidlertid under i en malstrøm af skandaler. Ikke blot viste det sig, at lederne var økonomiske bedragerere, men seancefænomenerne var det rene humbug, og medierne var falske.

I »En patriotisk kriseritus på Englands-krigenes tid« sætter Thomas Lyngby fokus på skuespilleren Hans Chr. Knudsens turné i 1802 i anledning af slaget på Reden. Knudsens såkaldte »Dannebrogsvalfart« bragte ham til 53 forskellige steder, hvor der blev afholdt i alt 61 mindehøjtideligheder. I rituel henseende var disse alle skåret over samme læst. Arrangementerne blev gerne henlagt til den lokale kirke; der var fællessang; der var patriotiske taler; og der blev vist »tableau'er« med et mystisk anstrøg, som gjorde dem til et sakramente for »Fædrelandets Alter«. Det samlede, stærkt følelsesladede og heroiserende, ceremoniel havde til formål at »hæve borgeren op i det metafysiske patriotiske fællesskab af levende og døde« (s. 211). Thomas Lyngby betragter Knudsens turné som et stykke »mentalt helingsarbejde« efter den nationale katastrofe under Englandskrigene.

Et sådant »helingsarbejde« var ligeledes fornødent efter den tyske besættelse af Danmark 1940-45. I Anette Warrings analyse omkring fejringen af 4. maj 1995 i Ryvangens Mindelund, »Mindeceremonier og fortidsforvaltning«, genfindes elementer af ritualerne fra Knudsens 1802-Valfart:

fællessangene, kransenedlæggelserne, de sænkede faner etc. Lighedspunkterne er påfaldende. Også forestillingerne om, at en national mindeceremoni skal holdes på et »helligt sted«. Men forskellene mellem det 19. og det 20. århundrede er dog nok så interessante. Anette Warring påpeger nemlig, hvorledes hverken selve Mindelunden eller de højtideligheder, der gennem efterkrigstiden er blevet holdt i den, lader de faldne i frihedskampen fremstå som noget »glorværdigt heroisk ideal, der havde ofret sig for fædrelandet«, men derimod som »ofre for krigens brutalitet« (s. 225). Helingsarbejdet har kort sagt ændret karakter fra det heroiske til det sørgende.

Redaktøren, Ulrik Langen, understreger i bogens indledning, at han ikke har gjort forsøg på at få sine medskribenter til at acceptere en fælles definition af begrebet ritual. I sit eget bidrag, »Ritual, symbol, tekst og praksis« med teoretiske og metodiske overvejelser, betragter Ulrik Langen ritual som praksis, d.v.s. som en faktisk handling, som på den ene side kan begribes uden at skulle inddrage en altfavnende kulturel kontekst, og som på den anden side er ekstratekstuel i forhold til den kilde, der er overleveret om samme handling. Ulrik Langen vil således befri ritual for dets kulturelle og semiotiske »byrde«. Inden vi når så vidt, har han ved en rask, men ubesværet, gennemgang af ritualforskere som Émile Durkheim, Clifford Geertz, Michel Foucault, Paul Ricoeur, Norbert Elias og Pierre Bourdieu fået påvist, at meningerne om begrebet ritual er stærkt delte. Der er dem, der mener, at ritual er »glatte omsvøb, tom gestik eller anakronistisk formalia« (s. 15), altså ren ydre handling. Der er dem, som i stedet mener, at ritualer er et afgørende bindeled mellem handling og tanke. Og der er dem, der definerer ritualer som en art social kontrolmekanisme.

Det er klart bekymrende med et begreb, der er så flertydigt, at det er lige ved at løbe ud mellem fingrene. Ikke desto mindre dokumenter de 7 punktundersøgelser hver for sig, at den nye kulturhistorie faktisk vil noget med sine alternative vinkler. Og at ritualstudier vitterlig kan være nysskabende.

Henrik Stevnsborg

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid. Bronzealder, 2000-500 f. Kr.

København, Gyldendal, 2002. Stort format, 612 sider, ill. i s/h og farve. ISBN 87-02-00331-7. Kr. 612,-.

Så kom andet bind af Jørgen Jensens storværk om Danmarks Oldtid, om Bronzealderen. Bindet om stenalderen kom sidste år og er anmeldt i dette tidsskrift fra 2002.

Bronzealderen er vor flotteste periode, og folket kender vi ganske godt, overklassen i alle fald, fra de righoldige egekistegrave fra Sydjylland, og vi kender nok alle også solvognen og lurerne, og helleristningerne, men meget nyt er kommet til. Nye fund, også fra andre dele af Europa, nye naturvidenskabelige analysemetoder og da også nytænkning og nye analyser af det gamle materiale, dette er naturligvis samlet op i denne nye fremstilling af perioden.

Bronzealderen, 2000-500 f.v.t., er en rig og storslået periode, der har efterladt sig mange spor, også i terrainet: ca. 20.000 storhøje, dvs høje mere på mere end 2 m, bygget over overklassens kister. Det er nemlig for bronzealderens vedkommende som for alle andre perioders især overklassen vi ved noget om, for de besiddelsesløse efterlader sig jo ikke mange spor.

Danmark var i bronzealderen et randområde i forhold til de græske højkulturner, den minoiske på Kreta og den mykenæiske på Peloponnes, og det er da samtidig med vor bronzealder, at Odysseens og Illiadens handlinger foregår. Her, i Sydskandinavien og Nordtyskland, var der dog sket en selvstændig udvikling, en lokal højkultur, i hvilken bronzelurerne er den karakteristiske oldsag.

De stærkeste påvirkninger kom fra syd og sydøst, bl.a. fra Erzgebirge, Thüringerwald og Harzen, hvor der var kobber, tin og guld, og hvorfra der var gode, sejlbare flodforbindelser nordpå. Vores bronzealder bygger jo på import, og importen på handelsforbindelser, som har skabt velstående købmænd. Det, at der pludselig optræder et tydeligt standsdelt samfund med en dominerende elite kan meget vel skyldes en handelsstand, som tjente sig rig på import af metaller og eksport af skind og

rav. Det med skindet må man naturligvis gætte sig til, men ravs hjemsted kan man analysere sig frem til. Man véd nu, at mykenæiske stormænd er blevet begravet med baltiske ravsmykker fra de rige fundområder ved Østersøen.

Selve bronzen kan naturligvis også analyseres, og disse analyser fortæller os, at de første metaller nåede til os vestfra, fra Frankrig, England og Irland, men at det var fra de nævnte, centraleuropæiske områder den meste bronze og de stærkeste påvirkninger kom. Og det var ikke bare påvirkninger, for der fundet masser af finere bronzesager fra sydøst, fra Ungarn og Rumænien; i et enkelt tilfælde er der fundet en trommelignende genstand, som man kan påvise er støbt i samme form, i Ungarn, og fundet tilsvarende i Skåne.

I de senere årtier er bronzealderens bopladser og huse begyndt at dukke frem af jorden, og også disse fund peger på et standsdelt samfund, med store treskibede, halligrende langhuse, der tilsyneladende er indrettet til kun et hushold. Det, at der er begået gravrøverier allerede medens gravene var friske, tolkes da heller ikke alene som berigelseskriminalitet.

Bronzealderen er en billedrig periode. Helleristningerne viser os noget om religiøse forestillinger, men da også noget om landbrug og transport: vognene og skibene har da nok for det meste transportret profane varer og personer, og pløjescenerne, på den anden side, kan meget vel være ceremonielle. Men ploven har man da haft, og C-14 dateringer har i øvrigt flyttet den berømte Døstrup-ard ned fra jernalderen til den sene bronzealder.

Andre illustrationer er de miniaturebilleder, som ofte findes på rageknivene, de små barberknive af bronze, som er så karakteristiske for perioden. De indpunslede figurer illustrerer myterne om solen, som jo har været en væsentlig guddom. De mange solfremstillinger har givet os en fornemmelse af sol og godt vejr i bronzealderen. Man kan lægge serier af rageknive frem, som illustrerer hvordan solen står på af havet, vandrer hen over himlen og går ned i havet igen. Undervejs hjælpes den af en fisk, der bringer den op fra nattemørket under havet, af en hest, som trækker den hen over himlen, hvis den da ikke sejler i

egen båd, og af en slange, som hjælper den ned igen om aftenen.

Fra disse billeder og forestillinger trækker Jørgen Jensen, som i så mange andre sammenhænge, linerne ned gennem Europa, især til det østlige og til Middelhavet. Ja, der er faktisk fundet klapstole i Sverige, som er identiske med stole fra Ægyptiske gravfund. Vores ældre bronzealder er da også samtidig med Ramses II og Tut-ank-Amon.

Bronzealderen klinger langsomt ud omkring år 500 f.v.t. ikke ved nogen voldsom begivenhed her, men der skete en del ændringer i de centraleuropæiske samfunds økonomiske og sociale forhold, som nok vil blive noget centralt at skrive om i næste bind. Forbindelserne blev afbrudt i et par hundrede år, bronzen udeblev og klimaet blev mindre gunstigt. Dette sammen med jordbundsforringelse ændrede samfundet. Den rige overklasse, som havde ofret smukke guld- og bronzenegenstande i moserne forsvandt, og der blev ikke ristet helleristninger længere. Nøjagtig hvad der skete ved man ikke. Total stagnation var der ikke tale om, for fra 600 ekspanderede bondesamfundet som aldrig før. Nyt land blev taget under plov og befolkningstallet voksede. Men det var et andet samfund, uden bronzealderens rige overklasse.

Bogen er meget smuk, ikke alene på grund af de mange gode fotografier, såvel de saglige landskabsbilleder som de stemningsskabende billeder, der indleder hvert kapitel. Nej selve bronzealderens genstandsinventar gør, at det også bliver en bog præget af smukt kunsthåndværk. Jørgen Jensen skriver letløbende, uden at popularisere; alle kan have glæde af hans fortællinger fra oldtiden. Men størrelsen taget i betragtning kan bogen ikke anbefales som sengelæsning.

G. Nellemann

Jørgen Duus og Steffen Duus:

Håndværk – da det var håndens værk

København, Forlaget Ny Havn, 2002. 320 sider, rigt ill. ISBN 87-988972-0-9. Kr. 295,-.

Det som først fanger en ved denne nye, store bog om håndværk er billederne –

farvelagte anskuelsesbilleder fra Skolemuseets omfattende samlinger. De er jo fremstillet pædagogisk til undervisning og indeholder derfor så meget som muligt om de fag, de illustrerer: værksteder eller byggepladser, hvor der er en masse i gang. Dette er jo selvfølgelig komponerede idealsituationer, for så pædagogisk opfører håndværkere sig ikke. De andre billeder, fotografierne, viser de virkelige håndværkere, ofte opstillede til at blive taget af, holdende hver deres karakteristiske stykke værktøj, men der er da også mange værksteds- og arbejdsituationer. Billedsiden er i det hele taget imponerende, med brug også af kendte danske maleres værker: Hans Smidth, L.A. Ring, Peter Hansen, Harald Slott-Møller, Willumsen og Krøyer.

Der er beskrevet 27 fag i denne bog, og hvert fag præsenteres med en kort historisk indledning, en beskrivelse af redskaber og arbejdsgange, i mange tilfælde i stregtegning, og arbejdsmetoderne er ofte beskrevet af håndværkerne selv. Det er nemlig lykkedes for forfatterne at få adgang til det omfattende erindringsmateriale, Nationalmuseet indsamlede i 1950'erne, bl.a. med støtte fra De Samvirkende Fagforbund, som LO hed dengang. Det er erindringer fra ældre håndværkere, dvs. fra folk, der kom i lære i slutningen af 1800'tallet, og som i 1950'erne var pensionister. Forfatterne har fornuftigvis især brugt erindringerne fra læretiden, mens faget og miljøet var nyt for dem og før det blev rutine. Man får på denne måde et indblik i, hvordan mesterlæren fungerede, enten med mester selv som lærer eller med en ældre svend. Man får også et mere end en fornemmelse af, hvor hårdt det kunne være at være lærling, hvordan drengene måtte være bydreng for svendene og mesters kone, hvordan svendene kunne mobbe lærlingene, men der var da også gode sider. Mestrene optræder mest som »de gode«, der beskytter drengene. En murer fortæller fra sin læretid i Rønnede i 1892, at mesters kone fandt ham så tynd, 70 pund (35 kg) som 16-årig, at hun satte ham på opfedningskost. Den ordning, at lærlingene skulle bo hos mester, blev afskaffet i slutningen af 1800-tallet. Samme murer fortæller også om, hvordan det var at arbejde på landet, om forskellen mellem

bondegårdene, hvor man spiste sammen med familien, og herregårdene, hvor karlene fik så ringe kost og levede i et sådant svineri, at håndværkerne måtte have mad med hjemmefra. Man får også gennem de mange erindringscitater indblik i forskellen mellem at arbejde på små opgaver for en mester og at være med i store nybyggerier i København, på hvilke det var svendene, som lønnede lærlingene, der var med i den samlede akkord.

Hovedideen med bogen er, som titlen jo siger det, at beskrive at håndværket var håndens værk, før industrialiseringen. Der er nogle korte indledningskapitler om lavene, naverne, kvindelige håndværkere og stor-lockouten i 1899, men bogens hovedemne er det tekniske, redskaber og metoder. Bag i bogen er der en udførlig litteraturliste, fag for fag alfabetisk, ligesom der er illustrationsfortegnelse og et udvidet indeks med forklaring på fagudtryk. Alt i alt en både grundig og smuk bog.

G. Nellemann

Niels Jul Nielsen:

Virksomhed og arbejderliv.

Bånd, brudflader og bevidsthed på B&W 1850-1920. (Stats- og livsformer bd. 3). København, Museum Tusulanum, 2002. 543 sider. ISBN 87-7289-681-7. Kr. 348,-.

Virksomhed og arbejderliv er en skelsættende afhandling i dansk sammenhæng. Niels Jul Nielsen har med den skubbet dansk arbejderhistorieforskning et godt stykke fremad. Ph.d.afhandlingen har som sin målsætning at undersøge B&Ws historie i både gründer-fasen og i senere faser henover 70 år såvel fra virksomhedens som fra arbejdernes synspunkt. Og her er der ikke tale om økonomisk historie, og selvom både virksomheden som kapital og arbejderne som varen arbejdskraft spiller en rolle i dele af undersøgelsen og i konklusionen, er den i langt højere grad en kulturundersøgelse, som medinddrager ledelsen og arbejderne som handlende mennesker.

Det dobbelte greb – ledelseskultur og arbejderkultur – er et godt greb. Udfoldet på et omfattende og varieret kildemateriale viser det sig af være uhyre sensitivt

overfor historiske forskelle – og det er for mig at se en meget væsentlig kvalitet. At undersøgelsen bruger dette dobbelte greb betyder, at den samme proces ses fra begge dens betydende interesser. Men grundlæggende er dette ikke gjort ud fra overvejelser om objektivitet. Undersøgelsens perspektiv er langt snarere egentligt arbejderhistorisk. Forfatteren mener blot, at man kan sige noget meget sikrere om 'arbejderklassens tilblivelse' ud fra denne metodiske holdning.

Det nye i undersøgelsen ligger i forsøget på at sige noget afgørende om arbejdsprocessens kvalitative sider. Forfatteren er nede i processens faglige detaljer, som vi sjældent ser det. Rustet med viden om de enkelte arbejdergrupperes arbejdsprocesser er det overbevisende, hvordan differentieringen af arbejderklassen sker samtidig med at den samles og finder blivende organisationsformer (fagforeningen). Differentieringen af enkelte grupper, bestemt ud fra arbejdsprocessens enkelte momenter, fører til delkulturer, hvis effekt er en reproduktion af de muligheder, som ligger lige præcis i at besidde viden og kunnen om denne del af processen.

I det hele taget er afhandlingens overordnede perspektiv arbejderens mulighed for at reproducere sit liv som arbejder. Reproduktion skal her forstås både i den materielle betydning: få et udkomme stort nok til at familien kan klare sig, men også i en mere omfattende betydning som medtænker flere aspekter af arbejdernes kultur, i det omfang den er knyttet til arbejdspladsen (fester, foreninger, ritualer). Selvom kildematerialet ikke altid tillader at gå i de detaljer forfatteren (og læseren) kunne ønske sig, er det alligevel ny og spændende viden vi får.

Reproduktionen af lønarbejderlivsformen lyder sikkert bekendt i manges øre og afhandlingen er da også udkommet som bind 3 i Thomas Højrupps serie om stats- og livsformer. Niels Jul Nielsen fører en til tider voldsom polemik mod den hidtidige arbejderkulturforskning, som han næsten forskelsløst indskriver i den historiemetafysiske forståelse af arbejderne som nogen, der kva deres stilling i produktionen arbejder for en socialistisk revolution. Påfaldende er det imidlertid at afhandlin-

gens svageste del er dens teori. Det drejer sig ikke kun om den teoretiske forståelse af de udpegede modstandere (som knapt findes i virkeligheden), det drejer sig også om forståelsen af Marx og hans kritik i *Manifestet* og hans senere arbejdsværdilære. Når det kommer til stykket tror jeg, at Niels Jul Nielsen har grundlagt en ny analyseform, hvis teori han endnu ikke selv har uddestilleret af sit arbejde. I sin arbejdsform ligner den langt snarere mikrohistorien (måske i dens tyske form) end livsformsanalysen. Især hæfter man sig ved hans større evne til at medtænke dynamiske aspekter end sin erklærede læremester.

Til slut vil jeg fremhæve fremstillingens pædagogiske og sproglige kvaliteter. Bogen er lang, men faktisk rimelig let læst. Det meget varierede stof fremstilles med sikker styring og i et bevægeligt sprog og med en velprioriteret billedside.

Morten Thing

Kathrine Jørgensen og Bente Holst:

Et keramisk Eventyr. P. Ipsens Enke, Kgl. Hof Terracottafabrik 1843-1955.

Herning, Poul Kristensens Forlag, 2001. 385 sider, rigt ill., stort format og indbundet. Kr. 460,-.

En af vore hæderkronede keramiske virksomheder: P. Ipsens Enke, der desværre måtte ophøre i 1955, har nu fået en stor og velfortjent publikation. Kunsthistoriker og bibliotekar Bente Holst har siden 1982 interesseret sig intenst for P. Ipsens keramik, som hun fandt nedpakket i kælderen under Stenders kunstforlag. Siden har hun foranstaltet udstillinger rundt i landet med de mange bevarede genstande og har flere gange skrevet om keramikken og fabrikken. Det blev til en slags genopdagelse af denne tidligere så kendte keramikfabrik. Utrætteligt har hun været for sagen.

Bogens anden forfatter Kathrine Jørgensen, der gennem 35 år har været og stadig er en lidenskabelig privatsamler af Ipsen keramik, har også medvirket ved flere udstillinger og hun har formidlet at denne meget vigtige keramiske samling blev bevaret i Jugendhuset, der er en del

af Museet for Varde by og Omegn. Det har været et heldigt makkerpar, hvor både samleren og kunsthistorikeren er gået til sagen med ildhu og har kunnet berige hinanden.

Resultatet er blevet en meget flot og interessant bog om især de mange forskellige keramiske frembringelser som P. Ipsens Enke har leveret gennem det lange spænd af år og afvekslet af en gennemgang af de overordentlig mange kunstnere der har præget fabrikkens frembringelser. Det er en gennemgang af noget af »Den gode smag« og ændringen heraf gennem årtierne. Man følger hvad vore forældre, bedste- og oldeforældre kan have prydet deres hjem med.

Bogens første del er forsynet med et rigt billedmateriale, hvor særlig nyoptagelserne af de mange interessante genstande pryder bogen.

Vi følger de skiftende perioder i dansk fabrikskeramik fra de mange kopier af klassiske græske og senere ægyptiske vaser og figurer. Den stigende velstand frembragte et købedygtigt publikum og fabrikken kunne eksportere, ja endda åbne egen forretning i London. Bertel Thorvaldsens mange figurer og relieffer blev flittigt kopieret. En af de tidlige medarbejdere H.C. Brix, der var særlig dygtig til at kopiere andres arbejder, grundlagde endda sit eget firma, hvor han tilbød ikke mindre end 450 numre af andres arbejder. Fabrikken frembragte helt frem til 1900 de samme klassiske genstande som L. Hjorths fabrik, der startede på Bornholm i 1859.

P. Ipsen Enke deltog, lige som andre danske fabrikker, i en lang række udstillinger særlig i udlandet. Her fik man præsenteret sine varer og fik kontakter for øget afsætning, men lærte også af andres frembringelser og hvad der var på mode i Europa og Amerika.

Efter 1900 måtte man ændre sin produktion og sønnen Bertel Ipsen, frembragte den gulorange glasur, som fabrikken blev så kendt for. Formerne måtte også ændres og en lang række figurlige kompositioner så dagens lys. Dyr og planter samt menneskekroppe krævede nu på vaser, skåle og især på askebægre. Kunstnere som Georg Jensen, T.H. Bindesbøll og J. F. Willumsen er de mest kendte, der

har præget fabrikken i denne periode, men der er mange andre, der kom til at præge sortimentet langt mere. Sidst blev det vel Georg Thylstrup, der fornyede især det figurlige udtryk på fabrikkens frembringelser.

Den anden halvdel af bogen fra side 177 er helliget Lister over fabrikkens mange kataloger og meget fyldige lister over de enkelte grupper af genstande. Fra s. 295 er der en meget righoldig liste med korte bibliografier over kunstnerne der arbejdede for Ipsen.

Sidst er der et Appendix med nyttige lister over de mange udstillinger fabrikken deltog i, og over glasurerne, som især sønnen Bertel Ipsen eksperimenterede meget med. Og så er der aftrykt Peter Ipsens erindringer fra barndom på Bornholm, hvor han levede lidt kummerligt til sit 18. år, og der er optryk af Bertel Ipsens levnedbeskrivelse som blev indsendt til Ordenskapitlet i 1917.

Men jeg savner en gennemgang af hvad der er bevaret af arkivalier fra fabrikken. Er det »kun« Salgskatalogerne, Takstbøger og de to levnedbeskrivelser. Eller er der mere?

Generelt mener jeg at denne fine bog lidt for meget er rettet mod fabrikkens mange genstande, de forskellige kunstnere der medvirkede til frembringelsen af dem. Det er fint nok men da resten af bogen optages af de lange lister, der direkte er rettet mod at man, og her er det vel først og fremmest samlere af Ipsen keramik, skal kunne bestemme de enkelte stykkers omtrentlig fremstillingsår, er jeg lige ved at synes det bliver for meget »frimærkekatalog« på giittet papir.

Personlig kunne jeg godt have tænkt mig lidt mere om fabrikkens forskellige bygninger og deres indretning. Der må vist være tegninger og beskrivelser bevaret flere steder bl.a. i Dansk Tarifforening, som museerne ved Industriundersøgelserne i 1970'erne brugte så flittigt, eller hos Kommunen og på Landsarkivet? Hvad med arbejderne, dem der virkelig lavede de mange ting, hvad kan der fortælles om dem? Er der flere billeder end dem hvor personalet er opstillet ved særlige lejligheder? Det ville have været godt hvis det blev fortalt hvordan mange arbejdere på

række kunne frembringe alle disse genstande, der var beregnet til pynt.

Dette sidste må ikke overskygge det gode indtryk af den fyldige gennemgang af keramikken, men er blot ment som et ønske om at gennemgangen af P. Ipsens keramik kunne have været endnu fyldigere hvad fabrik og personale angår.

Henrik Vensild

Jens B. Skriver:

Den værste straf? – hoveri i praksis

Hoveriet og arbejdedets organisering ved Vilhelmsborg, Moesgård, Østergård, Marselisborg og Constantinsborg fra o. 1700 til hoveriets afvikling i midten af det 19. århundrede. Landbohistorisk Selskabs Studieserie. Højbjerg, Landbohistorisk Selskab og Moesgård Museum, 2002. 303 sider, ill. ISBN 87-7526-181-2. Kr. 248,-.

»Den værste straf?« er en udgivelse af Jens B. Skrivers licentiatafhandling fra 1991. Afhandlingens, og dermed også bogens, hovedsigte er at undersøge hoveriet til bunds – både som økonomisk faktor i gods- og bondeøkonomi og som udlevet praksis i dagligdagen for godsejere, bønder og tjenestetyende.

Bogens hovedtitel »Den værste straf« hentyder til den brede og folkelige opfattelse af hoveriet som en fornedrende og udbytende institution – en holdning, som kan genfindes i både almene og faglige fremstillinger af landbolivet og landboøkonomien i 17- og 1800-tallet. Det er Jens B. Skrivers sigte at gøre op med stereotype og knæsatte opfattelser af hoveriet – og det er et sigte, som i bogen opfyldes både grundigt og sine steder tankevækkende.

Jens B. Skriver giver i bogen først en generel introduktion til landbosamfundets grupperinger, fæstevæsenet og den buket af forskellige afgifter, som bøndergårdene skulle svare til godsadministrationen. Denne generelle introduktion kommer til at virke som en forklarende klangbund for de følgende udredninger af hoveriet og dets organisering gennem den beskrevne periode. Jens B. Skriver har til studien udvalgt de i titlen nævnte godser som undersøgelsesområde. De udvalgte godser fungerer i

bogen som fokuspunkter, der hele tiden holdes op mod de både private initiativer, som sker i første halvdel af 1700-tallet, og den officielle lovgivningsudvikling på hoveriområdet, som sker fra slutningen af 1760-erne og fremefter.

Undersøgelsen af hoverilovgivningen og dens indvirkning på de beskrevne godser sker i 4 kapitler. Det første gennemgår forsøgene på at afløse og udrede hoveriet indtil 1772, hvor hoveriafløsninger og en bestemmelse af hoveriets omfang sker på privat initiativ på enkelte godser. Forfatteren ser de private initiativer i sammenhæng med konjunkturopsvinget i 1740-erne, som får flere godsejere til at eksperimentere med større driftsomlægninger og hoveriafløsninger. Det er på de undersøgte godser tydeligt, at de første få hoveriafløsninger sker med en forventning om effektivisering og økonomisk gevinst. I det næste kapitel gennemgås de officielle og statslige forsøg på at bestemme hoveriets omfang; den første forordning om hoveriets bestemmelse stadfæstes i 1769, men den er uklar og ineffektiv i formuleringen af reglerne for bestemmelserne. I 1773 falder forsøgene på bestemmelserne af avlingshoveriet derfor bort igen. Kapitlet beskriver derfor perioden 1770-1791, hvor avlingshoveriet i praksis vedblivende er ubestemt fra officiel side. Det 3. kapitel i rækken beskriver bestemmelsen af hoveriet fra 1791, som officielt stadfæstes og de deraf følgende eksperimenter med hoveriafløsninger i perioden 1791-1799. Til sidst behandles perioden 1799-1829, hvor det især er beskrivelsen af det bestemte hoveri i praksis, som er fokuspunktet.

Med udgangspunkt i godsernes officielle hoveriindberetninger, regnskaber, hoverijournaler og justits- og politiprotokoller forsøger forfatteren at koble den officielle lovgivning til virkeligheden på de 5 godser. Det påvises ved hjælp af de mange forskellige typer kilder, hvordan godserne administrerer og tolker reglerne i forhold til de faktiske og praktiske økonomiske og driftsmæssige forhold på det enkelte gods. Det er en af afhandlingens styrker, at den dermed påpeger de mange forskellige muligheder, som den enkelte godsadministrator har kunnet benytte sig af for at få det økonomiske og driftsmæssige pusle-

spil til at »gå op« i forhold til både den officielle lovgivning og gamle, knæsatte traditioner på området. Det påvises også, at fæstebønderne i høj grad har vidst at agere indenfor hoverisystemet, og i et vist omfang har krævet deres ret – og i flere tilfælde fået den, hvis hoveriarbejdets omfang i for høj grad brød med det vanligt bestemte.

En anden af bogens styrker er undersøgelsen af hoveriets betydning for godsøkonomien. Det bliver klart påvist, at tiltagene vedrørende forskellige former for hoveriafløsninger på de enkelte godser næsten altid hænger sammen med reaktioner på godsets øjeblikkelige økonomiske situation. Dermed bevæger forfatteren sig vellykket væk fra opfattelsen af hoveriet som en slags kulturelt eller socialt undertrykkende institution til en opfattelse af hoveriet som en del af en praktisk godsøkonomi, som skal fungere i en hverdag.

Bogen bærer naturligvis præg af at være en udgivet afhandling – og den er snarere et grundigt indlæg i den faglige debat vedrørende godsdrift og hoveriinstitution end den er en bred kulturel og social beskrivelse af fæstebondeliv, godsejerliv og arbejdsliv.

Rikke Bengtha Ruhe

Johs. Enggaard Stidsen:

Hold fast ved det du har...!

De stærke Jyder, med særligt henblik på deres salme- og sangtradition

Odense University Studies in History and Social Science vol. 243. Odense Universitetsforlag 2002. 447 sider, ill. ISBN 87-7838-660-8. Kr. 300,-.

Hvor den eksisterende litteratur vedrørende *De Opvakte*, som *De stærke Jyder* kaldtes i de første årtier, meget ofte har hovedvægt på de turbulente år, hvor man kæmpede om kirkesang, præsternes forkyndelse o.s.v., koncentrerer Stidsen sig i ovennævnte bog om perioden fra sidst i 1800-tallet, hvor bevægelsen er konsolideret og konfronteres med den nyopdukede omvendelsesbevægelse *Indre Mission*, som langsomt, men sikkert »vandt« over *De stærke Jyder* i løbet af nogle årtier. Fra at have været en bevægelse blev *De*

stærke Jyder, som forfatteren udtrykker det: »... en position, en statisk gruppe optaget af at bevare den bestående tro og lære. Hvor de gudelige forsamlinger rundt om dem forandrede sig gennem impulser udefra, udviklede sig i forskellige retninger og efterhånden antog grundtvigsk eller indremissionsk karakter, der var *De stærke Jyder* præget af for enhver pris at holde fast ved den gamle lærdom.« Dette forsøg på at bygge en mur omkring »den rene lære« afspejlede sig også i sangtraditionen, hvor det var Kingos *Den Forordnede Kirke-Psalme-Bog*, hvis første udgave kom 1699, man holdt fast i til langt ind i 1900-tallet. Selv først i tresserne brugte man denne salmebog i Øster Snede Kirke et vist antal søndage.

Bevægelsen opstod i nogle kirkesogne på Horsens-Vejle-egnen allerede før år 1800. Bogens forfatter er teolog og – som så mange andre på Horsens-Vejle-egnen – en direkte efterkommer af den mand, der af langt de fleste anses for bevægelsens hovedfigur: Hans Nielsen Smed. Det sidste er ikke uvæsentligt at bemærke på en egn, hvor man har orden på sine aner og deres tilknytning til bevægelsen. Det er heller ikke uvæsentligt at bemærke, at dette i bogen næsten kun mærkes i den kendsgerning, at Stidsen har haft god adgang til en masse kilder, der kun findes i privateje, deriblandt dem, der har været den vigtigste inspiration til bogen: en række håndskrevne sanghefter og et par melodisamlinger overleveret særlig i en gren af Hans Nielsen Smed-slægten. Såvel disse sanghefter som den tidligere forskning i salmetraditioner, især Kingo-sangen, i såvel Danmark som Norge og Færøerne m.v. er den linse, hvorigennem Stidsen anskuer *De stærke Jyders* bevægelse. Han må dog for at orientere læserne også trække på den eksisterende kirke-, kultur- og lokalhistoriske (samt ikke mindst den slægtshistoriske!) forskning i bevægelsen og dens forudsætninger. Og faktisk er denne brede orientering så vellykket, at også den læser, der ikke ved noget om bevægelsen får tilstrækkelige informationer. Er man kendt med bevægelsen, får man et relevant og ikke alt for pøtisesecentreret resume, og det er ingen skade til netop vedrørende dette emne,

hvor det begrænsede geografiske område og de forholdsvis få kendte involverede slægter har gjort meget af historieskrivningen om bevægelsen nærmest til lokal- og slægtshistorie. For interesserede uden for de relevante kirkesogne er det imidlertid noget ganske andet, der er spændende: hvad får en folkelig religiøs bevægelse til at afvise enhver udvikling og fastholde den »rene« lære på en måde, som vi i dag ville kalde fundamentalistisk? Denne mangel på »bevægelse i bevægelsen« viste sig da også ikke at kunne modstå presset fra omvendelsesbevægelsen *Indre Mission*, der talte til følelserne i langt højere grad end den gamle bevægelse. Paradoksalt nok viser Stidsen, at netop i den traditionsrige Kingo-syngemåde findes der for de enkelte sangere mulighed for en individuel følelsesmæssig udtryksmåde, som man ellers tog afstand fra.

Hold fast ved det du har...! er en bog, det er vanskeligt at genrebestemme, men hvorfor skal alt etiketteres? Hvis man imidlertid skal give læseren en »forbrugervejledning«, kan man betegne bogen som en kulturhistorisk præsentation af et unikt kilde materiale med en usædvanlig grundig og vidende indføring i såvel *De stærke Jyders* historie som dansk salmetradition i det hele taget. Yderligere er det en brugs- og opslagsbog af stor værdi for især læsere med interesse for salmesangstraditioner, idet den bl.a. rummer registranter over Kingo-melodier, båndoptagelser med *De stærke Jyders* sang og Brorson-optagelserne i Dansk Folkemindesamling foruden den minutløse gennemgang med mange eksempler af sanghefterne fra tiden, hvor de to religiøse bevægelser brydes. I et tillæg behandles afdøde Mogens Helmer Petersens ufuldførte undersøgelser af folkelig Brorson-sang, og der er registranter over Brorson-melodier samt optagelser foretaget af Karl Clausen. Forfatteren afviser selv, at det er en musikvidenskabelig bog, men hans musikalitet og store viden om sammenhængen mellem troens substans og dens forskellige udtryksformer fornægter sig ikke.

Edith Mandrup Rønn

**Nicolai Carlberg og
Søren Møller Christensen (red.):
Kulturmiljø – mellem forskning
og politisk praksis**

København, Institut for Arkæologi og Etnologi, 2002. 117 sider, ill. ISBN: 87-89500-05-9. Kr. 100,- plus porto.

En bebyggelse eller et landskab med historisk dybde og kulturel mangfoldighed opleves af mange som en forøgelse af livskvaliteten! Det skrev Svend Auken i Politiken den 13. juli 1994 i sin kronik, der bar titlen *Miljøpolitikens tredje dimension*. Her argumenterede den daværende miljøminister for, at miljøpolitik skulle være mere helhedsorienteret. Udover naturbeskyttelse og forureningsbekæmpelse burde man koncentrere sig om bevaring af fortidsminder, by- og bygningskultur og landskaber. Miljøpolitikken skulle beskæftige sig med hele miljøet, både natur og kultur. Begrebet 'kulturmiljø' var hermed introduceret som 'den tredje dimension' i miljødebatten.

Kronikken var med til at give startskudtet for en frugtbar diskussion mellem forskning og forvaltning. Siden har de centrale spørgsmål været, hvilke miljøer der skal have prædikatet 'kulturmiljø' og på hvilken måde kulturmiljøer bedst bevares.

Diskussionen fandt også vej til Institut for Arkæologi og Etnologi på Københavns Universitet. I oktober 2001 afholdtes seminaret 'Kulturmiljø og Etnologi' med oplægsholdere fra universiteter, museer og forvaltning. Blandt initiativtagerne til seminaret var kandidatstuderende Nicolai Carlberg og Søren Møller Christensen, som begge tidligere havde beskæftiget sig med kulturmiljøbegrebet. De samlede og redigerede seminarets oplæg og skrev dem om til den række artikler, som præsenteres i denne seminarrapport.

Det er interessant læsning. Men man savner en vis kontinuitet igennem artiklerne. De ni bidrag giver udtryk for hver sin dagsorden og idé med kulturmiljøbegrebet. Og det forvirrer. Artiklerne stritter i mange retninger, og entydigheden er svær at få øje på. Til gengæld er det pudsigt nok samtidig en samlende faktor. For det understreger en af pointerne i Carlberg og Christensens udmærkede introduktion: at

kulturmiljøet først henter sin mening i kraft af det 'blik', vi kaster på det – det spørgsmål vi ønsker, at kulturmiljøet skal svare på. Derfor er artiklerne interessante hver for sig som en række forskellige 'blik' på kulturmiljø.

Og 'blik' er der masser af. For eksempel sammenhængen mellem bevarelse af natur og kultur(miljø); kulturmiljøet set som en interesse for historisk oprindelighed; forvaltningens essentialistiske – overfor forskningens konstruktivistiske tilgang til kulturmiljø; kulturmiljøet tolket som enten en subjektiv eller en kollektivt orienteret oplevelse.

Nogle af artiklerne forklarer begreber fra bunden og følger en pædagogisk linie hele vejen, for eksempel Orvar Löfgrens fremragende *Ditt kulturarv är inte mitt*. Andre artikler, eksempelvis Thomas Højrup's *Fra erindring til erfaring i Danmarks kulturarv og kulturmiljø*, kaster læseren ud i et sandt stormvejr af filosofiske overvejelser og begrebsbestemmelser i et tempo og et sprog, som kan være meget svært at følge for den uindviede.

Men måske netop på grund af artiklernes uensartethed kan såvel fagmand som lægmand få meget ud af rapporten. Den inviterer både til faglig diskussion igennem sine etnologiske problemstillinger, og samtidig fungerer den også som en god introduktion til hele debatten om kulturmiljø. For som læser bliver man ikke nødvendigvis tvunget til at tage stilling til de faglige betragtninger. Man kan vælge at læse artiklerne for de mere tilgængelige synspunkter og provokationer, som bringes på banen. Og det er godt. Det giver næsten alle typer læsere, uanset forudsætning, en mulighed for at kunne tage kvalificeret stilling til vigtige spørgsmål omkring kulturmiljø. Hvorfor er det for eksempel ofte gravhøjen og ikke det sociale boligbyggeri, der bevares? Hvordan spiller kulturmiljø en rolle i samfundsudviklingen? Og kan forskningen møde den politiske praksis noget sted i debatten?

Der er mange spørgsmål at stille i diskussionen om kulturmiljø, men som publikationen viser, er der kun få entydige svar. Spørgsmålene lægger fundamentet for en debat, der blandt andet handler om, hvilken del af kulturhistorien der skal bevares

for eftertiden, og hvordan vi som borgere får indsigt i de(n) historie(r), der omgiver os. Det er en vigtig debat. Og det er en debat, som denne rapport på fin vis er med til at tegne.

Jon Frederik Høyrup

**Anne Eriksen, Jan Garnert,
Torunn Selberg (red.):
Historien in på livet**

Lund, Nordic Academic Press, 2002.
277sider, ill. ISBN 91-89116-34-8.

Under overskrifter som »historiekultur«, »historiefortællinger« og »historieformidling« har der i de senere år været publiceret ganske mange studier af, hvordan Historien bruges til at tillægge betydning til nutiden. Set i denne sammenhæng er der måske ikke så meget nyt at hente i denne antologi, der indeholder 12 empiriske studier af, hvordan historien gøres nærværende ved at leves og opleves af mennesker i konkrete sammenhænge i nutiden. Til gengæld er der tale om en sjældent gennemarbejdet antologi, hvor artiklerne tydeligvis er blevet til gennem diskussioner og refleksioner i et frugtbar forskningsmiljø. Det er en gruppe nordiske etnologer og folklorister med projektet »Traditionalisering, folkelige konstruksjoner av fortiden«, der står bag udgivelsen.

De har bemærket den tendens, at fortiden er allestedsnærværende i vores tid. Det gælder især i vores fysiske omgivelser, hvor fortid, traditioner og kulturarv mobiliseres for at give bestemte steder betydning og særpræg. Betydningen skabes når fortidens begivenheder erindres, og erindring forudsætter delagtighed. Fortiden bliver altså først virksom, når den så at sige forvandles til erindring, dvs. når den aktivt gøres til en del af den enkeltes dagligliv. Erindringen kan aktualiseres gennem materialiseringer (monumenter og museer) og gennem deltagelse i forskellige former for oplevelse af fortiden i naturen, i ritualer, på vandringer ad særlige pilgrimsveje, gennem deltagelse i middelaldermarkeder og i omgang med erindringsgenstande. Det centrale er selve aktiviteten, hvor erindringen er resultatet af kontinuerlig skabelse, vedligeholdelse og forandring.

I antologien her skelnes mellem tre aktive former for traditionsskabelse eller erindringsproduktion, vandring i – og iscenesættelse af – og fortælling om fortiden. Disse forskellige former bruges til at disponere de forskellige studier i tre hovedafsnit:

Kropslig tilstedeværelse og anstrengelse kan være befordrende for at skabe nærvær til fortiden på vandringer i naturen, i byer og på verdslige og religiøse pilgrimsvandringer. Det vises i flere interessante artikler, ikke mindst i to meget vedkommende artikler. Dels om det nordnorske projekt »Fotefar mot nord«, hvor Marit Hauan viser, hvordan et regionaludviklings- og naturbevaringsprojekt forsøger at skabe en region med en lang historie ved at organisere vandringer gennem udvalgte områder, der samtidig repræsenterer forskellige epoker. Historieforståelse og fysisk deltagelse væves sammen. Dels i Arne Bugge Amundsens studie af, hvordan den norske kirke på én gang imødekommer og skaber en åndelig længsel ved at genetablere en gammel, katolsk pilgrimsvej til Trondheim, hvor folk, der deltager i vandringen, kan opleve og føle sig som del af en fælles, kristen kulturarv. I begge tilfælde vil det enkelte menneske i et defineret fysisk rum selv opleve og skabe en tidsmæssig sammenhæng – en historie.

Inden for kultur(arvs)industrien er det også blevet almindeligt at aktivere publikum. Der indgås en form for kontrakt med deltagerne om at »lade som om«, dvs. lege eller deltage i mere eller mindre dramatiske iscenesættelser af fortiden. Mantraet er oplevelse ikke oplysning. Historien skal gøres nærværende, ved at man iscenesætter sig selv som middelaldermenneske eller nordisk viking. Publikum skal ikke være passive tilskuere men aktive deltagere i dramatiseringer og ritualiseringer af historiske begivenheder ikke bare på museer og besøgscentre, men også på regionale festdage, jubilæer og festivaler. Det klassiske eksempel er sommerens middelaldermarkeder, men i denne antologi får vi også andre gode eksempler i form af miniaturesamlinger, den populærmusikalske scene, middelalderkort og »Finnskogen« som et kulturarvspolitisk brændpunkt.

Hvor analyserne af historieproduktion ved hjælp af vandinger i og iscenesættelse af bestemte begivenheder og epoker ind imellem kan være overraskende og øjenåbnende, er de bidrag, der viser, hvordan historie skabes og gives mening ved at forbinde forskellige begivenheder i fortiden sammen i en fortælling, mere traditionelle. Hermed dog ikke sagt, at de er mindre interessante eller mindre velskrevne. Anne Eriksens artikel om den norske genre »bygdebok« (svarer vel til vores lokalhistoriske monografier) er en glimrende analyse af samspillet mellem professionelle historieproducenter og amatører og det vises overbevisende, hvordan disse moralske fortællinger har træk til fælles med selvbiografien. Andre fortællinger, der analyseres her er den lokalhistoriske (i Finland), fortællingen om Norge som periferi som led i EU-modstandskampen og om brug og reklamefortællinger fra Telia-Telenor, der misbruger kulturelle stereotyper.

Hvis de mange grundige analyser bliver for stor en mundfuld, kan den meget velskrevne indledning anbefales. Den sætter bogens forskellige kapitler ind i en sammenhæng, idet den også indeholder en særdeles oplysende faghistorisk diskussion af forholdet mellem de to begreber tradition og kulturarv. Frem for at opfatte tradition som en egenskab ved visse kulturudtryk ses der inden for folkløstikken en tendens til at forstå tradition som den proces, hvor fortiden tildeles en plads i nutiden. Dermed er tradition noget, der studeres i nutiden og ikke noget, der som formål har at vurdere hvilke kulturudtryk, der er ægte eller autentiske, fordi de i modsætning til andre har rødder i fortiden. I interessen for de processer i nutiden, hvor historien bruges til symbolsk konstruktion af tilhørsforhold og identitet, er der mange lighedspunkter med de seneste års studier af kulturarv og erindringspolitik. I bund og grund er *traditionalisering*, som der anvendes i denne bog og *erindringspolitik*, som bruges inden for kulturarvsforskningen, begge betegnelser for de processer, der sætter den enkelte person, lokalsamfundet eller nationen i sammenhæng med en meningsfuld fortid. Vores traditioner og vores kulturarv er defineret og udvalgt gennem komplekse pro-

cesser, som sjældent er uberørt af forskellige magtspil.

Lene Otto

Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt & Bjørn Poulsen (eds.): Writing Peasants. Studies on Peasant Literacy in Early Modern Northern Europe

Auning, Landbohistorisk Selskab, 2002. 284 sider. ISBN 87-7526-179-0. Kr. 248,-.

Bønderes læse- og skrivekyndighed i 15-, 16- og 1700-tallet har optaget mange etnologer og historikere i de sidste par årtier. I denne antologi fra Landbohistorisk Selskab er der samlet en række bidrag fra nordeuropæiske forskere. Initiativet udspringer fra et netværk af forskere med interesse for bondedagbøger, som med jævne mellemrum har seminarer om forskellige emner. I forlængelse heraf er oplæggene udgivet som artikler i antologier på tysk og engelsk. Denne bog, der er den fjerde i rækken, er resultatet af en konference i København i 1998, hvor der særligt blev lagt op til diskussion af bøndernes forbilleder for deres egne skrivelser i form af regnskabsbøger, dagbøger, notesbøger, lokalhistoriske krøniker, vejrobservationer, opskriftsbøger etc. Således handler de forskellige bidrag om formålet med og effekten af den folkelige skrivning i det førindustrielle bondesamfund. Ud fra en antagelse om, at der ikke altid er tale om en entydig proces, hvor bønderne først lærer at læse bøger, hvorefter de efterhånden selv begynder at formulere sig skriftligt. Den kulturhistoriske proces, hvor bønderne efterhånden bliver fortrolig med det nye medie *bogstaverne* er uendelig meget mere kompleks. Aspekter af denne proces undersøges i de forskellige bidrag, der geografisk omfatter Island, Sverige, Danmark, Tyskland og Holland. Artiklerne spænder bredt, fra analyse af en enkelt bondes refleksive selvbiografi til studier af diskurser og mentalitet, og fra analyse af en særligt folkelig skrivning til overvejelser om moderniseringsprocesser og mikrohistorie. Det er inspirerende læsning, der overbeviser om, at den førindustrielle bondekultur bliver vi (heldigvis) aldrig færdig med; der kan stadig leveres nye og over-

raskende perspektiver, også selvom de store indsamlingskampagner af bonde-dagbøger nok må siges at være afsluttet.

Lene Otto

**Johs. Bredmose Simonsen:
Havn og Skibe. Esbjerg 1868-2000**

Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Skriftrække B nr. 27. Esbjerg 2001. 264 sider, ill. ISBN 87-89085-46-9. ISSN 0902-3925. Kr. 278,-.

Johannes Bredmose Simonsen har endnu engang præsteret et vægtigt arbejde inden for Esbjergs maritime udviklingshistorie 1868-2000. »Havn og Skibe« er centreret omkring havnens maritime erhvervsliv. Bogen svarer af format og omfang til forfatterens tidligere betydningsfulde arbejde, »Fiskerne og Byen« (1997), men omhandler som nævnt denne gang hele havnens mangesidige udvikling. Et tilsvarende samleværk blev skrevet af Sigurd Rambusch i 1968 og udgivet i anledning af 100 års jubilæet for vedtagelsen af loven om anlæggelse af Esbjerg Havn.

Der er skrevet mangt og meget om Esbjergs udvikling frem til 2. verdenskrigs afslutning, men der er løbet meget vand i stranden siden. Man kan glæde sig over, at der i bogen er ofret 80 sider på de seneste 55 års erhvervsudvikling på havnen, men denne periode, der har været præget af udtalte udviklings- og omstillingsforhold, kunne måske have fortjent yderligere et antal sider i forhold til behandlingen af den ældre historie.

Bogen indledes med afsnit om pionerårene, valget af Esbjerg, havnebyggeriet, problematikken omkring Grådyb Barre, Poul Breinholt og Ditlev Lauritzen. Den fortsættes i afsnit om landbrugseksporten og storkøbmanden Henrik Pagh samt om Esbjerg i mellemkrigsperioden og under anden verdenskrig. De sidste afsnit handler om nyere tids aktører, om fiskerientreprenøren Claus Sørensen, om containerrevolutionen, om de gamle og nye havne- og shippingfirmaer samt om Esbjerg og Nordsøolien og diverse øvrige erhvervs- og samfundsaktiviteter på havneområdet.

Bogens indhold er ikke opbygget strengt kronologisk, idet mindre emner

som for eksempel redningsvæsen og havneservice af forskellig art er samlet eet sted, hvor de behandles for hele perioden.

Næsten samtlige af bogens sider er illustreret med ét eller flere billeder, heraf adskillige, der ikke tidligere har været publiceret. Samtlige gengivne illustrationer er forsynet med Esbjerg Byhistoriske Arkivs registreringsnumre. En del illustrationer er pressebilleder, der er behørigt forsynet med fotografnavn, men som i de fleste tilfælde er udaterede. Tabeller og statistikker forekommer ikke i bogen. »Havn og Skibe« er ikke forsynet med litteraturliste, hvilket, det brede emne taget i betragtning, kunne have været gavnligt. Til gengæld er bogen forsynet med 268 noter og kildehenvisninger. Sidstnævnte må betragtes som en kvalitetsbetegnelse for Jens Bredmose Simonsens arbejde generelt. Herudover sluttet der af med et fyldigt person- og stednavneregister for bogens indhold. »Havn og Skibe« er en udførlig og yderst læseværdig skildring af Esbjerg Havns udvikling som Danmarks port mod vest.

Alan Hjorth Rasmussen

**Erik Nørr: Så længe I holder fast i os,
vil vi holde fast i jer**

De sønderjyske foreninger i Køge og i Roskilde amt 1889-2001. Køge, Byhistoriske Arkiv og ARKI Varia, 2002. 60 sider, ill. ISBN 87-89409-13-2.

Hovedtitlens ordlyd er – analogt med »I skal ikke blive glemt« i 1920 – statsminister Poul Nyrup Rasmussens tilsagn til deltagerne ved de sydslesvigske årsmøder i 1999. Bogens emne omhandler de sønderjyske foreninger og deres engagement i grænsespørgsmålet – i Køge og i den øvrige del af Roskilde Amt. Perioden dækker 1889-2001. Køge-foreningen blev dannet i 1889. Bogens indhold har tidligere været trykt som artikler i Køge Studier 2000 og 2001 og er i den foreliggende form udgivet i fællesskab af Køge Byhistoriske Arkiv og udgiverselskabet ved Landsarkivet for Sjælland m.v.

Arkivar, dr. phil. Erik Nørr har i et meget læseværdigt sprog sammenfattet arbejdet

inden for Sønderjydsk Forening for Køge og Omegn, og han påviser blandt andet, i modsætning til Troels Fink, at Køge-foreningen er landets sjetteældste forening i provinsen, idet der er betalt kontingent herfra siden den 1. marts 1889. Den næste forening inden for det nuværende Roskilde Amt blev dannet i august 1894 under navnet »Sønderjydsk Forening for Roskilde og Omegn«. Køge-foreningen var i modsætning til Roskilde-foreningen ikke tilknyttet »De samvirkende sønderjyske Foreninger«, men kanaliserede sine midler til Sønderjylland via studenterforeningen »To Løver«.

Med genforeningen i 1920 havde de sønderjyske foreninger fået opfyldt deres hovedønske. Et ikke ubetydeligt antal dansksindede var imidlertid blevet efterladt syd for statsgrænsen. Glæden ved genforeningen og ønsket om at styrke sydslesvigerne blev et sådant incitament, at medlemstallet i Køge-foreningen steg fra 86 medlemmer i oktober 1920 til 650 i marts 1922. Herefter faldt det jævnt og nåede i 1933 ca. 125. Angsten for Tyskland var medvirkende til, at medlemstallet steg betydeligt fra 1934 og i 1940 var på over 600. I efterkrigsårene steg interessen for Sydslesvig, og i 1950 kulminerede medlemstallet i Køge-foreningen foreløbigt med 2159. På dette tidspunkt havde Køge med forstæder i alt 10.602 indbyggere! I 1965 var medlemstallet 2558, i 1970 var det nede på det halve.

Den store interesse for det sydslesvigske spørgsmål var ikke koncentreret alene i og omkring Køge, men fandtes i størstedelen af landet, herunder også andre dele af Roskilde Amt. Fem år efter Køge-foreningen blev der som nævnt dannet en lokalforening, og i 1908 kom der en »Sønderjydsk Forening for Hedebo-Eggen«. Den ofres dog ikke nærmere omtale i bogen. Der er heller ikke mange ord om »Sønderjydsk Forening for Roskilde og Omegn«, da denne lokalforenings arkiver ikke er bevarede. Roskilde-foreningen havde godt 1600 medlemmer i 1945 og omkring 600 medlemmer i 1970. Roskilde-foreningen blev i 1956-57 delt i fire nye foreninger. Der har endvidere eksisteret en sønderjydsk forening i Borup samt en »Sønderjydsk Forening for Sognene ved Køge Bugt«.

Næst efter den meget fyldige omtale af Køge-foreningen er der en god omtale af »Sønderjydsk Forening for Herfølge Sogn«, der blev dannet i 1935. Efter at kommunesammenlægningerne havde forskudt befolkningens administrative tilhørsforhold i visse egne, blev Herfølge- og Køge-foreningerne sammenlagt i 1972. Foreningsarbejdet var i krise i 1970'erne. De sønderjyske foreninger var ingen undtagelse. I 1974 sluttede seks af lokalforeningerne sig sammen i »Roskilde Amts Grænseforening«, der dermed fik 1015 medlemmer imod Køge-foreningen, der havde ca. 700 medlemmer. Alleerede pr. 1.4.1975 sluttede Køge-foreningen sig dog til den ny amtsforening, der fortsat er aktiv med et medlemstal på 4-500.

Bogen omtaler generelt arbejdet inden for Køge-foreningen, ikke mindst med hensyn til foredragsvirksomhed og indsamlinger i tilslutning til Dybbøldagen og på andre tidspunkter. Herudover omtales foreningens bestyrelses- og ledelsesforhold grundigt.

I en kilde- og litteraturfortegnelse redegøres der blandt andet for det utrykte kildegrundlag i fem by- og lokalhistoriske arkiver, for materiale i Grænseforeningen samt for foretagne interviews. Endelig er bogen forsynet med et personregister. Det er glædeligt for skildringen af forholdene i Køge, men omvendt også beklageligt for en større del af det øvrige amt, at der ikke foreligger kildemateriale om de øvrige lokale afdelinger af de sønderjyske foreninger. Erik Nørns bog vil være en god appetitvækker til målrettet lokalhistorisk indsamling på området.

Alan Hjorth Rasmussen

Knud Chr. Jensen og Jakob Vedsted: Ebeltoft – købstadsliv i 700 år

Udgivet af Ebeltoft Kommune i samarbejde med Ebeltoft Museum, Ebeltoft 2001. 360 sider, ill. Kr. 150,-.

Borgmestre elsker byjubelæer. De giver masser af muligheder for festlige markeringer og deraf følgende presseomtale og fotos, og er man så heldig at bo i en kystby, kan man være sikker på besøg af kon-

geskibet »Dannebrog« med hvad deraf følger. Derfor fejrer man nogle steder jubilæum så tit som hver 25. år, men andre nøjes med den helt store fest med 50 års mellemrum. Til de sidste hører Ebeltoft. Her festligholdt man i 1951 650-året, ikke for byens grundlæggelse, for ingen kan sætte helt præcise årstal på de danske middelalderkøbstæders opståen, men for den først kendte bekræftelse af byens købstadsrettigheder, og den da 6-årige anmelder husker tydeligt kongeparrets besøg – tænk at de fandtes i virkeligheden!

Først nogle år senere opdagede jeg, at man ved den lejlighed også havde udgivet et murstenstykt værk *Ebeltoft Købstads Historie indtil Aar 1800* af Poul Rasmussen og Gustav Albeck. Det er en klassisk, solid, historisk fremstilling forsynet med såvel en grundig gennemgang af de mange arkiver, der er benyttet, som uddybende noter og et omfattende personregister. Kort sagt: En byhistorie man ikke kommer uden om, og som det må have været mere end svært at skulle efterfølge, da det igen blev jubilæumstid 50 år senere.

Forfatterne til den nye byhistorie har da også grebet sagen ganske anderledes an. Hvor den gamle med sit hvide (og meget hurtigt snavsede!) kartonomslag med stregtegningen af det gamle rådhus appellerede til byens bedre borgerskab, er den nye både i format og lay-out tilpasset nutidens zapper-mentalitet. Den smukke blå indbinding med farvegengivelse af Erik Menveds privilegiebrev fra 1301 fanger blikket, og selv den kun moderat interesserede fristes til at tage bogen op og blade i den. Umiddelbart fristende er også indholdet, med velvalgte og velanbragte illustrationer og en klassisk typografi. Tanja Poulsen, der står for den grafiske tilrettelæggelse, skal roses, fordi hun bevidst har valgt ikke at udnytte alle den moderne tekniks muligheder for at overbrodere siderne med oversmarte indfald, der kun er skikket til at aflede opmærksomheden fra indholdet og dermed irritere læseren. *Ebeltoft – købstadsliv i 700 år* er blevet en tiltalende bog, på samme tid både klassisk og moderne.

Såvel indholds- som lay-outmæssigt har forfatterne valgt en model, Ebeltoft

Museum gennem efterhånden en årrække har haft succes med – f.eks. i *Ebeltoft – en søkøbstad* fra 1994 af de samme forfattere og *Hilsen til Helmer, Lucas og Abel. Glimt fra besættelsestiden på Mols og Ebeltoftegnen* af samme forfattere samt Finn Rasch Nielsen fra 1995. I konsekvens af, at de allerfleste i en fragmenteret hverdag mangler tiden og roen til den langvarige fordybelse, bringes på hvert opslag en afsluttet historie med en eller flere illustrationer. Opbygningen er kronologisk, men den moderne rastløse læser kan vælge og fravælge efter behov og behag uden at miste orienteringen, for forfatterne har sørget for, at den nødvendige datering altid er anført i første afsnit.

Der er gennem hele bogen tale om letlæst, fagligt velfunderet information, der måske ind imellem bliver lidt for venlig, som når man under afsnittet om fregatten Jylland ikke så meget som nævner modstanden mod projektet, men helt ukritisk hylder det energiske turistförenings-initiativ, der medførte, at Danmarks eneste bevarede træbyggede orlogsskib blev så monstrøst fejlplaceret som tilfældet er.

Da der jo er tale om en kommunalt finansieret udgivelse, har det været nødvendigt at gå ud over bogens titel, for siden 1970 er Ebeltoft ikke bare byen, markjordene og landsognet, men en kommune, der omfatter hele Mols og den sydøstlige del af Djurs Sønder herred. Det har naturligvis ikke været hensigtsmæssigt at kombinere byjubilæet med en egentlig egnshistorie, og i stedet har man da valgt at lave en række opslag, hvor man tager et tema op og relaterer det til et lokalområde. De historier, der fortæller, rækker fra middelalder til nutid, og i enkelte tilfælde er det tydeligvis ikke væsentlighedskriteriet, der har været det bærende. Snarere har man haft en lille, god historie, og den er kommet med, fordi der så også blev skrevet nogen om dén lokalitet. Men retfærdigvis skal det siges, at behandlingen af landområderne også giver afsæt for fortællinger med videre perspektiv. Med udgangspunkt i Hyllested og Skovgårde skildres andelsmejeriernes lokale historie, og under Rosmus kommer man ind på den for Midt- og Norddjursland så vigtige kalkproduktion og dens lange forhistorie. Den, der

holder sig orienteret i den lokale presse, ved, at beboerne i landområderne meget ofte klager over, at alle pengene går til noget i Ebeltoft. De, og måske ikke mindst deres repræsentanter i byrådet, måtte nødvendigvis have en luns også ved denne lejlighed, og det skal forfatterne ikke klandres for.

Med udgivelsen har man imødekommet den ikke alt for læsevante, men det betyder ikke, at der er slækket på fagligheden og brugbarheden for den, der vil grave dybere i byens historie eller gå videre med et af de mange emner, der berøres. Der er ingen tekstnoter, for den slags er kun acceptabelt i decideret faglitteratur, men en grundig kildegennemgang mangler naturligvis ikke. I denne bog er den dog mindre detaljeret end i 1951-bogen, og den er gemt til sidst, for den har kun interesse for de meget få læsere, der selv ønsker at arbejde med stoffet. Den, der gerne vil læse mere, er derimod fremragende hjulpet med den ikke mindre end otte sider lange litteraturliste, hvor der næppe mangler et eneste værk, der blot tangerer Ebeltofts historie, og som også medtager væsentlig speciallitteratur. Et navneregister mangler naturligvis heller ikke.

Bogen kan ikke erstatte den ældre købstadshistorie, men det har tydeligvis heller ikke været hensigten. Den er gudskelov heller ikke bare blevet »det samme på en anden måde«, og stoffet er præsenteret således, at det virker umiddelbart tiltalende, uden at der af den grund er givet køb på sagligheden. Desuden er den nye præget at et udsyn, der kunne savnes i den gamle. Ebeltoft var jo faktisk ikke alene i verden. Det, der skete andre steder, havde også konsekvenser i lillebyen, og det husker forfatterne at få med.

Ebeltoft – købstadsliv i 700 år er en udpræget tredjegerations byhistorie. De to første, L.J. Bøttigers »Ebeltoft og Omegn« fra 1893 og den ovenomtalt fra 1951 var primært rettet mod dannede læser af embeds- og borgerstand. Nutidens historieinteresserede læsere er heldigvis ikke begrænset til den socialklasse, der har erstattet det, man engang kaldte borgerskabet, og en moderne byhistorie må derfor tilpasses en bredere målgruppe i et sam-

fund med langt større mobilitet. Den skal kunne læses af den, der har levet hele sit liv på stedet, og som ud over at få ny viden også skal kunne nikke genkendende til mangt og meget, men den skal desuden appellere til de mange tilflyttere, hvis forhold til byen er et ganske andet end de indfødtes, men som ofte har et stærkt ønske om at vide mere om det sted, hvor de har valgt at slå sig ned. Endelig skal den kunne bruges som en kær og velkommen gave til de mange, der var børn og unge i byen, men som siden forlod den. Ebeltofts nye byhistorie opfylder alle tre formål, og prisen er yderst rimelig. Anmelderen har faktisk kun én indvending: En ekstra korrekturlæsning havde gavnet. Men den slags luksus er der nok ikke tid til i et jubilæumsår.

Vivi Jensen

Inga Enevig:

I Brugsens Gård og på Bryggeriet

Barn og Lillepige i Store Heddinge. København, Foreningen Danmarks Folkeminder, 2001. Erindringsserien »Folk Fortæller« nr. 42, 144 sider, ill. ISBN 87-89759-56-7. Kr. 150,- (medlemmer 80,-).

Inga Enevig er født 1924 i St. Heddinge, hvor hendes far var ansat i en bank. Familien boede oven på Brugsen, mens et Korn- og Foderstoffirma havde lager i gården bagved, hvor også omegnens bønder opstaldede deres heste og satte deres køretøjer, når de var i byen for at handle. Disse omgivelser var, sammen med Brugsens på den tid righoldige og anderledes varesortiment, rammen om Ingas og brugsuddelerens datters verden.

De første to tredjedele af bogen er udformet som en fortællende børnebog med dialoger og mange eksempler på børnenes lege og legeplads mellem betonrør, granrafter og kulbunker. Samtidig gives der et levende billede af tiden, som fx da Inga første gang oplevede en radio (krystalapparat).

Da skoletiden var overstået, blev Inga som 16-årig i 1940 ansat hos ejeren til Bryggeriet Stevns, der bryggede hvidtøl. Hun fungerede som stuepige, men benævnt husholdningselev, da en sådan

skulle have mindre i løn (25 kr. om måneden). Forfatteren beskriver indgående arbejdsdagene i et herskabshjem med madlavning, servering og vask – samt hvordan forskellen mellem herskab og tjenestefolk udmøntede sig i det lille plan med hensyn til deres ernæring, boligforhold, sanitære forhold (wc til herskabet, lokum i gården til tjenestefolkene) etc.

Forfatteren kom 1943 på husholdningsskole i Holbæk og senere samme år til København som kokkepige i en ingeniørfamilie, hvor hun blev frem til 1946. Samme år blev hun gift med sin Anders, og med det slutter den spændende beretning, der naturligvis præges af forholdene under Besættelsen med mangel på meget, rationering og små forhold, hvor man fik det bedste ud af lidt.

Der er en lang række ældre lokale fotos med i bogen, både af privat art og fra Stevns Lokalhistoriske Arkiv og Nationalmuseet.

Svend C. Dahl

Per Boje: Danmark og multinationale virksomheder før 1950

Odense, Odense Universitetsforlag, 2000. 203 sider, rigt ill. ISBN 87-7838-508-3. Kr. 250,-.

For nogle år siden sagde Dronningen i sin nytårstale, at vi er »godt på vej til at arbejde os ud af vores sneglehus. Der hvor vi for over 100 år siden søgte tilflugt for stiltfærdigt og ubemærket at samle os om os selv og på sikker afstand betragte verden udenfor«. Bemærkningen gik på den stigende internationalisering og globalisering, og udtrykker sikkert meget godt hvordan de fleste danskere opfatter den sag.

Men ifølge Per Boje, professor i historie ved Aalborg Universitet, er opfattelsen misvisende. Han har sat sig for at beskrive, hvordan Danmark tværtimod for 100 år siden oplevede en økonomisk globaliseringsbølge, i »den multinationale guldalder« 1880-1920.

I denne periode fandt der relativt store danske investeringer sted især i Asien og Sydamerika, i Rusland, i det øvrige Skandinavien og – i mindre grad – i Tyskland,

Storbritannien og USA. Der var ofte tale om handelsvirksomhed, som så i visse tilfælde bredte sig til fremstillingsvirksomhed og råstofudvinding. Kendte eksempler er Østasiatisk Kompagni, som drev plantager, savværker og handel med tømmer, gummi, o.m.a., F.L. Smidth & Co. som drev maskinfabrikker og både projekterede og ejede cementfabrikker samt Otto Mønsted, den århusianske storkøbmand som i 1895 anlagde verdens største margarinefabrik i England.

De udenlandske investeringer i Danmark kom især fra Tyskland, England og USA. Landbrugets omlægning til produktion af animalske eksportvarer blev ikke alene understøttet af andelsbevægelsen, men også af private slagterier, anlagt af tyske og engelske investorer. Opbygningen af den danske infrastruktur, især broer, jernbaner og gasværker, skete også for en stor del gennem udenlandske investeringer.

Inden for de nye industrigrene, primært den kemiske og den elektrotekniske industri, var der i høj grad tale om, at udenlandsk ejede virksomheder var med til at drive udviklingen fremad i Danmark. I forbindelse med elektrificeringen, som tog fart fra 1890'erne, etablerede tyske firmaer som Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft, AEG, og Siemens & Halske sig her i landet. Sidstnævnte stod for en stor del af arbejdet ved opførelsen af det første danske elværk i 1892.

Amerikanske virksomheder var teknologisk førende indenfor maskinindustrien. Her havde man udviklet en kapitalintensiv produktionsform, baseret på seriefremstilling af standardiserede komponenter. Den mest spektakulære amerikanske investering var Fords opførelse af en bilsamlefabrik i København i 1919. Danmark blev hermed hovedsæde for virksomhedens aktiviteter i hele Nordeuropa. Ud over den centrale geografiske beliggenhed, havde Ford i valget lagt vægt på Danmarks relative velstand, sammenlignet med det øvrige Skandinavien, og den politiske stabilitet i landet.

De revolutionære forandringer efter første verdenskrig fik imidlertid også indflydelse på dansk erhvervsliv. Et par danske forretningsfolk var involveret i forsøg

på at understøtte de kontrarevolutionære styrker under den russiske borgerkrig. Efter bolsjevikernes sejr blev stort set alle danske selskaber nationaliserede. En enkelt, markant undtagelse var Store Nordiske Telegraf-Selskab, som med held gik i samarbejde med det nye styre, på trods af den officielle danske ikke-anerkendelse.

Set i et lidt længere perspektiv, så gik den danske multinationale guldalder på hæld fra 1920'erne, og hørte definitivt op efter anden verdenskrig. Årsagerne hertil var flere, men Boje fremhæver især at Danmark mistede sin betydning som »brohoved« for Østersøregionen: dels voksede den svenske økonomi relativt stærkere end den danske i mellemkrigstiden, dels betød først den russiske revolution og senere udviklingen i Østeuropa efter '45, at det økonomiske grundlag for Østersøregionen ændredes radikalt. Det var i øvrigt tale om et internationalt lavpunkt for multinationale økonomiske aktiviteter i 1950-erne. At udviklingen senere har bevæget sig den anden vej igen, fremgår af bogens konklusion.

Per Bojes bog er et stykke velfortalt økonomisk historie, som bidrager til nuancering af en central del af vores nationale selvforståelse. Bogen er desuden forsynet med et stort antal velvalgte illustrationer, heraf mange i farver, med fyldige og interessante billedtekster.

Lars K. Christensen

**Peter Dragsbo og Helle Ravn:
Jeg en gård mig bygge vil – der skal
være have til**

Auning, Landbohistorisk selskab, 2002.
488 sider, rigt. ill. ISBN 87-7526-175-8.
Kr. 375,-.

De to etnologer Helle Ravn og Peter Dragsbo har sammen skrevet en meget anvendelig og stort anlagt bog om bygningskultur på landet – et væsentligt emne for museumsfolk, kulturhistorikere og planlæggere. I bogens lange undertitel præsenteres intentionerne med udgivelsen, nemlig at foretage en kulturhistorisk-etnologisk undersøgelse af lange linjer og regionale kulturforskelle i gårdens land-

skab 1900-2000. Og ved en gård forstås både bygninger, haver og omgivelser ved danske landbrugsejendomme.

Begge forfattere har i mange år arbejdet med henholdsvis havekultur og bygningskultur, og takket være en bevilling fra Forskningsrådenes fælles satsningsområde »Det agrare landskab« har de haft mulighed for at blive frikøbt fra deres faste museumsinspektørstillinger for at kunne fordybe sig i emnerne og nå frem til publikationen af deres resultater. Det er meget glædeligt, at den museale forskning når frem til en bredere kreds på denne måde. Forfatterne fremhæver da også med rette, at der er brug for grundforskning som kan danne kvalificeret grundlag for at uddrage evt. bevaringsværdier og kulturmiljøinteresser i de sidste 100 års landbrugsbyggeri og landbohavekultur.

I de indledende afsnit redegøres for den hidtidige forskning på området og for undersøgelsens teori og metode, herunder udvælgelseskriterierne for de valgte regioner, der er bestemt af landskab, landbrugsprofil, kulturlandskab og gårdformer. Desværre er Sjælland ikke repræsenteret, men det tyder på, at der senere bliver undersøgelser, der kan behandle bygningskulturen i det østligste Danmark.

Det anvendte kildemateriale er Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, Nationalmuseets Bondegårdsundersøgelser og billedsamling, Sylvest Jensens luftfotoarkiv på Det Kongelige Bibliotek samt materiale fra lokale museer og arkiver. Ikke mindst bygger undersøgelsen også på nyt primært materiale indsamlet gennem berejsning og interviews ved besøg på mange forskellige landbrugsejendomme og ved besøg hos bygningskonsulenter og havekonsulenter.

Gården defineres som arbejdsplads og hjem, og den teoretiske inspiration, som falder i 4 dele, præsenteres således:

1) en semiotisk synsvinkel, hvor forfatterne vil forstå de små kulturelementer og derved pejle sig ind på nogle bagvedliggende sociale og kulturelle mekanismer og mønstre (bl.a. inspireret af nyere norsk bygningsforskning). Det vil sige, at gården ses som et landskab af kulturelementer, der kan analyseres som led i landbohus-

standens sociale og kulturelle relationer med andre mennesker.

2) det klassiske etnologiske begrebspar: forholdet mellem urban og rural kultur.

3) et andet begrebspar: kontinuitet og brud – med udgangspunkt i det normative »gården eller haven i hovedet« – med inspiration fra Annales-skolen og Fernand Braudels tanker om de seje strukturer i samfundet som omdrejningspunkt – og endelig

4) egnsforskelle, hvor bygdebegrebet og historisk betingede forskelle bringes i spil.

Ligeledes gives en forskningshistorik, både hvad angår bondegårdsundersøgelser og havekultur. Herefter følger en oversigt på knap 100 sider om gårdens landskab i Danmark fra 1800-2000, her skal særligt fremhæves en beskrivelse af udviklingen af byggeriet og havekulturen fra mellemkrigstiden og tiden efter 2. verdenskrig, der ikke tidligere er blevet fremstillet samlet.

Bogens største afsnit omhandler eksempler fra tre regioner: Viborg-egnen, Vestfyn og Als. Her er analyseret lidt over 20 ejendomme fra hvert område, i alt 65 ejendomme. Kapitlerne er stort set bygget op over samme læst: Landskab og bebyggelse, byggeskikken på egnen generelt, havekulturen og endelig konkrete eksempler. Kun på Fyn har man gjort en undtagelse og i et enkelt kapitel behandlet en hel landsby: Voldtofte samt publiceret en interessant beretning fra NEU, der beskriver sociale forskelle i havebruget i Håre nord for Assens. En kort omtale af husmandsbrugets bygnings- og havekultur bringes som afslutning på kapitlet om de tre regioner.

I kapitlet om synspunkter på gårdens landskab diskuteres begreberne havekultur, folkekunst, urbanisering, byggeskik/arkitektur samt »Gårdens sprog« og aktører og inspirationsveje i landsbrugsbyggeriet og landbohaven, kontinuitet og brud samt ikke mindst en interessant påvisning af regionale forskelle også i dagens Danmark.

Mange af de udfordrende og interessante diskussioner kommer desværre ikke helt klart frem i det afsluttende afsnit »Konklusioner«, men under alle omstændigheder er bogen en særdeles god og en

bredt anlagt præsentation og diskussion af bygnings- og havekulturen i det 20. århundrede set under eet. Nogle enkelte steder løber begejstringen af med forfatterne, og forskellige bygningsformer får så at sige karakter og vurderes som »smukt« byggeri og lign. Men ser man bort fra denne rigeligt normative indlevelse i stoffet, må man konstatere, at bogen er en stor faglig præstation inden for et meget væsentligt og aktuelt emne.

Den er rigt illustreret og vil kunne fungere som en god grundbog og opslagsværk. Især er det fortjenstfuldt, at tiden efter 1945 og frem til nutiden nu er beskrevet i tekst, tegninger og fotos, og at mange væsentlige nye oplysninger kommer frem – til nytte for såvel fagfolk som den interesserede læser. Dette er bogen om bygnings- og havekultur i det 20. århundrede (endda med historisk tilbageblik), der ikke er til at komme udenom!

Lene Floris

Charlotte Appel, Peter Henningsen, Nils Hybel (red): Mentalitet & historie

Om fortidige forestillingsverdener. Ebeltoft, Skippershoved, 2002. 370 sider. ISBN 87-89224-66-3. Kr. 248,-.

Den 19. juni 2002 fyldte Alex Wittendorf, nu forhenværende lektor i historie ved Københavns Universitet, 70 år. Antologien *Mentalitet & historie* er tilegnet ham på dagen. Wittendorf har en langvarig interesse for mentalitetshistorie og især for 1500-tallets magisk-religiøse verdensbillede. Om det og om sine inspirationskilder (bl.a. Troels-Lund, Gramsci og fransk mentalitetshistorie) fortæller han til Peter Henningsen i et afsluttende, informativt, men desværre ikke særlig dybgående interview.

De femten kronologisk ordnede bidrag er af redaktører og forfattere tænkt som inspiration og ikke mindst til brug i universiteternes undervisning. Bogen indledes med et forord, der kort skitserer mentalitetshistorien som fagdisciplin, dog uden mere præcise redegørelser for, hvad mentalitetshistorie er, og hvilke opgaver og udfordringer den står overfor. Det kendetegner også de enkelte kapitler, at de ikke

mere overordnet behandler disse spørgsmål, men kun (som tilfældet er med de bedste eller mest relevante) med eksempler diskuterer mentaliteternes betydning i historien. Det er lidt synd, for lidt grundigere, kritisk introduktion og diskussion ville have gjort bogen mere hensigtsmæssig til blandt andet undervisningsbrug.

I nogle af bogens bidrag er det faktisk vanskeligt at se det mentalitetshistoriske – i al fald i den almindelige betydning (eksempelvis skriver Hans Vammen om et hovedværk i anarkismen, Jes F. Møller om Guds død hos forskellige filosoffer og historikere), og i en række af bidragene virker overvejelserne over mentalitet og historie relativt underordnede for artiklens tema og nærmest påklistret i en afsluttende konklusion. Andre er derimod illustrative mentalitetshistoriske eksempelstudier og har, trods deres store spredning i tid, parallelle temaer. Karl-Erik Frandsen skriver således spændende og stofmættet om et besøg af nogle fine damer og hoffolk i 1526 i det Gdansk, hvori et reformatorisk og politisk oprør netop var nedkæmpet – »en detalje i de mange dramatiske begivenheder fra reformationstiden, men [...] alligevel tankevækkende«. Morten Fink-Jensen skriver kyndigt om udbredelsen af Paracelsus' tanker i Danmark i 15-1600-tallet og påviser bl.a. at tidens bogsamlinger havde ret megen paracelsisk litteratur. Fink-Jensen forsøger også med andre kilder at anslå udbredelsen: apotekertakster, regnskaber for Ostindisk kompagni, som viser at flådens folk blev behandlet med paracelsiske lægemidler, mm. Konklusionen er, at selvom Paracelsus' tanker ansås for kætterske, fandt man i perioden en modus vivendi med dem.

Hans-Henrik Appel bidrager med en elementært spændende historie om *krigshåndværk, gudfrygtighed og den militære disciplin* i 1600-tallet, blandt andet ved at sammenstille to beretninger fra 30-års krigen: en skotsk officers beskrivelse af sin krigstjeneste, hvori han betoner, at tjeneste er et kald, at æren er central og at krigsbyttet intet betyder for ham – og en anonym tysk soldat, hvis tilgang til krigstjenesten var en helt anden: det var et spørgsmål om overlevelse for ham og

hans familie. Begge kunne de dog inkorporere gudfrygtigheden og lydigheden i deres beretninger – blot på hver deres måde. Tyge Krogh skriver ligeledes spændende og tankevækkende med udgangspunkt i en sag om trold på Sorø-egnen. Han benytter denne sag til at kritisere forestillingen om, at der i 1700-tallet var et voksende skel mellem elite og folk. Tværtimod mener han at kunne påvise, at eliten var delt i spørgsmålet om overtro, og at der ret beset ikke var det store skel mellem den officielle tro og den folkelige: for begge dele måtte djævlene jo eksistere, og var det så ikke rimeligt at antage, at han kunne materialisere sig? Endelig skriver Benito Scocozza og Niels Finn Christiansen veloplagt og læseværdigt henholdsvis om, hvordan Tyge Brahe under festligholdelsen af hans 300års dag i 1846 blev transformeret til en nationalliberal skandinavist, og Staunings evne til at transformere sig fra arbejderklassens til folket mand – lige fra socialdemokratiets stilling som støtteparti for regeringen Zahle i 1913, over regeringen Stauning 1924-26 og programmet »Danmark for folket« 1934 til »Stauning-eller-Kaos«-valget i 1935.

Der er altså masser af gode historier, men mindre – principielt – om forholdet mellem mentalitet & historie.

Signe Møllegaard

Kirsten Lindberg: Fra maskulint magtssymbol til feminint flirtemiddel

Viften og dens kulturhistorie. København, Tegnestuen Tilia Montana, 2002. 243 sider, ill. ISBN nr. 87-988830-0-3. Kr. 297,50.

Kirsten Lindberg har på eget forlag udgivet en lille kulturhistorisk bog om viften. Bogen er klassisk i sin opbygning, og metoden er velkendt. Med udgangspunkt i en enkelt genstandstype skildrer Kirsten Lindberg viften bredt: kronologisk fra oldtiden til nutiden, dens funktion og betydning som kommunikationsmiddel i forskellige verdensdele samt dens typologi og æstetik. Vi kommer således vidt omkring gennem den lille sag, der i dag stort set er forsvundet som brugs- og pyntegenstand.

Efter de store opdagelsesrejser til Østen omkring 1500 kom viften i verdsligt brug i

Europa. Portugisiske og hollandske søfolk bragte vifter i stort tal med til Europa. Gennem de europæiske fyrstehuse bredte skikken sig fra 1500-tallet, og som nye statussymboler blev vifterne fornemt udført og dekoreret med ædelstene, guld og sølv på skind, perlemor, elfenben m.v. Til Skandinavien blev viften indført i midten af 1600-tallet fra Frankrig. Foruden de importerede orientalske vifter blev der produceret vifter i England, Italien og Frankrig. I midten af 1700-tallet var der 150 vifteværksteder i Paris. I Sverige opstod der en vifteproduktion fra 1731, og det blev forbudt at importere vifter, der blev anset for luksusgenstande. Viftefremstilling var en kunst, og viftens to dele – skelettet og fanen – blev fremstillet af to forskellige håndværkere. Mange benskeletter blev dog importeret direkte fra Kina, der var førende på området. Viftens storhedstid i Danmark faldt i 1700-tallet, hvad angår udførelsen af vifterne, men udbredelsen kulminerede lige før 1900. Efter Første Verdenskrig var viften stort set forsvundet fra modebilledet.

Bogen gennemgår detaljeret forskellige viftetyper, fremstillingsmåder, vifternes dekorationer og materialer. Med fine fotografier præsenteres en lang række vifter, som må formodes at være i forfatterens samling. Den ledsagende billedtekst angiver oprindelsesland, tid, type, materiale og viftens radius. Ud over nærbilleder af vifter suppleres med en lang række kulturhistoriske malerier, hvor vifter indgår. Vifterne blev i renæssancen brugt af såvel mænd som kvinder, men gradvist feminiseres brugen. I den forbindelse er afsnittet om det formaliserede »viftesprog« i 1700-tallet særlig interessant. Viften kunne bruges som del af kommunikationen i selskabslivet mellem mænd og kvinder, hvor kvinden kunne være både imødekommende og afvisende, alt efter hvordan viften blev holdt. Denne systematiske flirten bag anstandsdamernes ryg faldt dog bort i takt med, at omgangsformerne ændredes.

Bogen henvender sig til kulturhistorisk interesserede i mode og kunsthåndværk, men naturligvis også til samlere af vifter. Til denne gruppe er der gode råd om pasning og istandsættelse af viften på en måde, hvor den nænsomme bevaring står i cen-

trum. Man får ved læsningen lyst til at vide mere om denne udbredte, men oversete genstand. Som viften er bogen let, smuk og løfterig!

Lykke L. Pedersen

Lone de Hemmer Egeberg og

Tove Werner Larsen:

Guldbroderi og Huekoner: Om kunsthåndværk for gejstlighed, adel og bonde
Værløse Museum 2003. 48 sider, illustreret i farver og sort/hvid. ISBN 87-985414-5-5. Kr. 80,-.

Bogen er udsendt den 14. februar 2003 med den festlige hensigt at fejre Værløse Museums 50 års jubilæum. Dette er lykkedes med en smuk og bemærkelsesværdig publikation om et lokalt tema – de fornemme guldnakker, som bondekvinde i store dele af Sjælland har været så kendt for. Museet rummer en rig samling af disse, som hermed bliver sat i relief.

Lone de Hemmer Egeberg har gransket broderi med guld- og sølvtråd, den rigdom og symbolik der er blevet lagt i det, og den prestige det har givet til sine ejere, som ikke blot har været at finde blandt samfundets mest fremtrædende, fyrster, adel og gejstlighed, men jo netop også blandt de bønder, hvis spor vi nu kan søge i Værløse. Vi får en veldokumenteret og detaljeret oversigt over teknik, historie, handelsveje og værksteder. De ædle materialer har til alle tider været så kostbare, at dette i sig selv har betinget en professionel forarbejdning, og de danske værksteder har ikke kunnet trives uden stadig kontakt til de udenlandske virksomheder. Især Wien og Østrig har haft stor indflydelse – det var jo centrum i det kejserrige, som var Danmarks sydlige nabo igennem århundreder. Det var mænd, der som organiserede håndværkere satte det faglige præg. Men kvinder deltog som hustruer eller som brodøser, der syede hjemme på bestilling for et af værkstederne. Det er disse kvinders indsats og situation, som har forfatterens egentlige interesse. Vi får interessante nye synspunkter og oplysninger om huekoner, der som specialister kom til at arbejde for bondekonerne i tiden 1830 til 1870. Enkelte kvinder har båret deres hue

længere op imod nutiden, men de er næppe blevet fremstillet meget senere end 1870. Beretningen er fulgt op til den renæssance, guldbroderiet har fået i 1900-tallet både i modehusene og i kirkerne, men nu i meget høj grad båret af kvindelige kunsthåndværkere.

Tove Werner Larsen har bidraget med sin pionérartikel »Oldemors fine hue«, som siden 1975 har været en klassisk publikation fra Værløse Museum. Den har derfor sin selvfølgelig plads i den nye sammenhæng. Et højdepunkt er beretningen om Stine Klokkers, gift med klokker Jens Olsen i Farum. Hun døde i 1897 63 år gammel, og Jens Olsen har fastholdt beretningen om deres fine arbejdsfordeling i hjemmet – værd at få forstand af også i dag.

Til forståelse af håndværk, kvindeliv og lokalsamfundets muligheder vil denne bog spille en rolle, den må ikke forbigås.

Hanne Frøsig Dalgaard

**Peter Dragsbo og Helle Ravn:
Taks og Trempel. Havekultur og byggeskik på Als gennem 200 år**

Sønderborg, Historisk Samfund for Als og Sundeved. Museet på Sønderborg Slot. 2002. 160 sider, ill. ISBN 87-87153-47-5. Kr. 195,-.

Historisk Samfund for Als og Sundeveds årbog er ved flere lejligheder blevet overgivet forfattere, der får mulighed for at behandle et tema i større længde, end man ellers ser i årbøger. I 2002 er det Peter Dragsbo og Helle Ravn, som under titlen *Taks og Trempel* har udkrystalliseret de dele af den meget større undersøgelse *Gårdens Landskab*, som omhandler Als og Sundeved. De samlede undersøgelser findes i den fortjente roste *Jeg en gård mig bygge vil – der skal være have til*, som Landbohistorisk Selskab udgav i 2001. I denne samlende udgivelse præsenteres de tre hovedområder, som blev undersøgt: Viborgegnen, Vestfyn og Als. Men som naturligt er, har detaljer og underordnede vinkler i den samlede fremstilling måttet udelades for de mere generelle konklusioner.

I *Taks og Trempel* fokuseres altså på det alsiske materiale. Men den generelle ud-

vikling indenfor byggeskik og havekultur opsummeres også med en lidt anden vinkel end i *Jeg en gård...* – en kortfattet men præcis gennemgang af de slesvigske særlige forhold er grundstenen her. Herefter gennemgås 23 alsiske anlæg, i den samlede fremstilling var det tre, og der afsluttes med betragtninger over bevarings-spørgsmål for både bygnings- og haveanlæg.

Hovedmaterialet stammer fra dels etnologiske interviews, dels en gennemarbejdning af NEU hhv. Nationalmuseets bondegårdsundersøgelser samt supplerende materiale – for *Taks og Trempel* vel overvejende fra Museet på Sønderborg Slot, men naturligvis også fra de lokale arkiver. Og forfatterne har berejst landet og været på alle steder. Det viser ikke mindst de mange, dejlige og godt gengivne billeder og tegninger, som pryder *Taks og Trempel*. Dertil er bogen skrevet i et letflydende og lettilgængeligt sprog, der nok skal sikre en stor udbredelse.

Som årbog indeholder *Taks og Trempel* også Historisk Samfund for Als og Sundeveds årsberetning og årsberetningen for Museet på Sønderborg Slot – hvor den ene af bogens forfattere jo nu har sit daglige virke.

Mikkel Venborg Pedersen

**Johannes Nørregaard Frandsen
& Anders Wedel Berthelsen:
Tarup-Paarup bogen**

Udgivet af Forlaget Skulkenborg, Odense 2002. 112 sider, ill. ISBN 87-88475-190. Kr. 128,-.

Bogen om Tarup-Paarup er et funktionalistisk punktstudie af en moderne forstad til Odense. Den er femte bind i en serie om forstadsdannelsen omkring Odense by skrevet af journalisten Anders Wedel Berthelsen (AWB) og Johannes Nørregaard Frandsen, lektor i moderne kultur ved Syddansk Universitet. AWB har tidligere udgivet »Skibhus-bogen« (1993), »Bolbro-bogen« (1994), »Dalum-Hjallelse bogen« (1996) og »Hunderup-Munkebjerg bogen« (1997).

Forstaden Tarup-Paarup ligger lige dér mellem land og by. Det er både et for-

stadskvarter med sin helt særlige udviklingshistorie, men samtidig er der så mange træk, der er typiske for den måde, som moderne danskere lever og bor på i dag. Fællestrækkene ses på bogens forside, der viser et billede af en typisk dansk parcelhusvej med gule murstenshuse med sadelformede tegltage med svag hældning. Husene ligger på en snorlige række med præsentable forhaver ud til den stille vej. Billedet kunne meget vel forestille et andet sted i Danmark. Over det ganske land skød tilsvarende forstadskvarterer op som paddehatte i løbet af sidste halvdel af det 20. århundrede. Drømmen om egen bolig med badeværelse, fjernvarme, vaskemaskine og have til var realiserbar for mange danskere i denne periode med højt rentefradrag og stor inflation, som betød at jo flere penge man lånte til sin bolig, jo flere penge fik man i tilskud. Samtidig steg lønnen. Det var det rene eventyr. Fra 1960 til 1980 blev der i alt bygget 450.000 parcelhuse i hele Danmark. Ca. halvdanden million danskere flyttede ud i de nye forstadsområder. I dag bor tre ud af fem danskere i parcelhus; et gennemsnit der passer meget godt på Tarup-Paarup med 9.600 indbyggere, der er fordelt i 3.333 række- og parcelhuse og kun 284 etageboliger.

Ethvert forstadsområde har en særlig person, som er kendt i folkemunde. I Odense er det navnet Jens P. Koch. Han havde en drøm om at skabe et alternativ til det sociale boligbyggeri, som var blevet bygget efter 2. Verdenskrig. Han ville bygge huse, som middelstandsfamilien havde råd til at erhverve sig for en beskedne udbetaling på et par tusinde kroner. Soliditet med mursten både inde og ude kendetegnede Kochs boliger med følgende moderne faciliteter: »Udhus med fuldautomatisk vaskemaskine. Centralvarme tilsluttet kommunal fjernvarme. Blit-zabehandlede parketgulve i alle værelser og entré – vinyl på køkkengulv – indvendige døre i mahogni, hoveddør i teak – termoruder i opholdsstue – dobbelte Perspektivvinduer i øvrige værelser og køkken.«

De nye forstadskvarterer medførte en massiv befolkningsvandring fra landdistrikterne og landsbyerne ind til forstaden, der lå tættere på byen og arbejdsplad-

serne. Da folk begyndte at flytte fra den store by og ud til forstæderne, beholdt de deres arbejde i byen og pendlede til og fra arbejde i bil. Udviklingen gælder for hovedstadsområdet såvel som de større danske købstæder, herunder Odense. Det betyder, at størstedelen af Danmarks befolkning i dag bor i forstæder, som udgør en såkaldt »tredje form«, der er forskellig fra både den traditionelle landbokultur og den traditionelle bykultur. Det særlige ved forstæderne er, at de forener kvaliteter fra såvel land som by. Det landlige præg med jord, lys, luft, plads, fred og ro, er kvaliteter, som mange mennesker nævner som centrale i forbindelse med boligens placering. Naturen, skov og strand er i passende afstand fra boligen. Man har mulighed for at dyrke værdier, som traditionelt forbindes med det gode liv på landet. De »grønne fingre« kan kratte lidt i jorden, og der er mulighed for at være lidt selvforsynende med persille og gulerødder fra køkkenhaven, passe et par blomsterbede og nyde duften af nyslået græs og fuglenes sang. Samtidig er forstæderne tæt på byen. I cykleafstand fra én-familiehuset på den stille vej kan man klare sine daglige indkøb i det lokale indkøbscenter. Børnene kan cykle til skole på dertil indrettede cykelstier adskilt fra biltrafikken. I fritiden kan man dyrke både naboskab over hækken og sport i den lokale hal eller deltage i de lokale foreningsliv, som er det kit, der også er med til at binde lokalbefolkningen sammen. Det særlige ved forstæderne er også det faktum, at de i løbet af dagen ligger stille hen, som »sovebyer« og først befolkes efter fyraften, når otte ud af ti erhvervsaktive kommer hjem til forstaden. Denne stereotype forestilling om sovebyer gør forfatterne imidlertid op med. I stedet for at sove tiden væk, har parcelhusfolket travlt med at bygge om, flytte vægge og døre og mure »velfærdsknaster« på deres huse. Parcelhuset er organisk og kan ændres efter familiens behov. Forstaden er en levende organisme, der »er bygget som et hjertesystem eller som en lunge. Dets puls, dets åndedrag, er et fint billede på livet i det moderne forstads-Danmark.«

Bogen er et spændende stykke nyere tids kulturhistorie og ikke mindst samtidshistorie. Uanset om man bor i Tarup-Paa-

rup, eller man arbejder med nyere tids historie efter 1950'erne og særligt den byggesmæssige forvandling fra åbent land til forstad, er den relevant at læse og lade sig inspirere af. Den samler de små mosaikstykker af et lokalsamfunds historie til en samlet historie og sætter det ind i et Danmarkshistorisk perspektiv. Det er en bog, som man får lyst til at læse, fordi bogen har en behagelig »stemme«. Sproget er let og legende. Overskrifterne er underfundige, og gør læseren nysgerrig fx »Det fynske Dallas«, som er historien om, da kriminalitet i form af pyroman-brande og skudepisoder pludselig skyllede ind over den lille idylliske, harmoniske og uskyldige forstad Tarup-Paarup. Bogen rummer både det nære og det brede perspektiv. Billedligt talt »zoomes« der som med kameranlinsen ind på lokalsamfundets spændende historie. Det er her, hvor forfatterne viser, at Tarup-Paarup også er sin helt egen. Det er charmen. Man bliver lidt »forelsket« i stedet, måske fordi man kan fornemme forfatternes begejstring for emnet og stedet. Der ligger grundig og gennemarbejdet research til grund for denne bog. Den er også meget fint illustreret med gamle og nye billeder, der viser Tarup-Paarup før og nu. For den lokalhistorisk interesserede, der gerne vil vide mere om sit boligområde, er der muligheder for at gå på opdagelse i gamle og nye kort, billeder og luftfotos, der viser hvordan Tarup-Paarup så ud før og nu, billeder af hverdagslivet og særlige begivenheder. Bagest i bogen er der et lille register over gadenavne med årstal og til sidst kildehenvisninger.

Kirsten Egholk

Kristina Malmberg:
Knypling. Ett hantverk med spets

Om kvinnor och knypling i estlandssvensk tradition. Institutionen för hushållsvetenskap, utbildningsvetenskaplig fakultet Göteborgs universitet. Uppsala 2002. 256 sider inklusivt summary, referencer, bilag og sammenfatninger på engelsk, estnisk, tysk og fransk.

Afhandlingen er bygget op af fire store kapitler, der hver især indeholder en lang

række underkapitler. Efter forordet begynder med første kapitel om arbejdets baggrund, mål og metode. Her trækkes såvel personlige som faglige forudsætninger frem, ligesom der redegøres for kniplingens terminologi og teknologi og undersøgelsens materiale og metode. Endvidere indeholder kapitlet et vigtigt afsnit om estlandssvenskernes historie. Andet kapitel udgør en oversigt over kniplingens europæiske historie, mens kapitel tre fokuserer på knipling i estlandssvensk tradition. Det afsluttende fjerde kapitel samler op og perspektiverer.

Allerede fra afhandlingens første sider fornemmer man, at der her er tale om en interesse, forfatteren har levet med gennem mange, mange år. Man får ligeledes tydeligt indtryk af at denne interesse både er af praktisk og akademisk karakter. Det skaber en række forventninger hos anmelderen om, at denne ret store og ambitiøse oplagte undersøgelse vil formå at forløse den svære kunst inden for tekstile studier: at forene håndarbejds læreren/kunsthåndværkeren/konservatoren med den videnskabelige person/den intellektuelle og analytisk erkendende forsker. Tekstilforskningens Janusansigt er velkendt for de fleste. Dilemmaet handler om balancen mellem det praktiske og det teoretiske. Lidt polemisk opdateret måske om det kvindelige og det mandlige? Og i hvert fald om det udøvende og det reflekterende.

Afhandlingens disposition forekommer umiddelbart logisk, og formidlingen af stoffet er både velskrevet og dynamisk. Men efter kapitel 1 begynder arbejdet at ændre karakter fra løfter om det undersøgende til det oversigtprægede og refererende. Kapitel 3, som skulle være den egentlige undersøgelse, viser meget lidt ny viden, slet ingen ny perspektiver, men en kort impressionistisk tekst fra feltdagbogen og en gentagelse af viden fra klassiske etnologiske studier og museumsdokumentationer. Der er fx slet ingen kobling til nyere etnologiske diskussioner om interviews validitet i forbindelse med folkeforflytninger. I det afsluttende kapitel bliver der således heller ikke særlig meget at diskutere. Man ender i en gentagelse af gamle synspunkter om kulturspredning, tradition og kontinuitet, følsomme syns-

punkter på kvindelig husflids betydning m.m. Det er som om flere generationer af etnologers kritik af deres forgængeres fiksering på reliktområders kultur slet ingen rolle har spillet for forfatteren. Og det er som om alle diskussioner om folklorisme, revitalisme og kulturel ideologi slet ikke har fundet sted. På metodeplanet mangler man overvejelser og stillingtagen til anvendelsen af primær/sekundær/tertiær kilder, forholdet mellem genstand, billede, verbalt og skriftligt udsagn. Det forekommer også noget bemærkelsesværdigt, at metodeafsnittets redegørelse om kvalitativ interviewning udelukkende forholder sig til den sociologiske tradition. Både etnologien og antropologien har gennem mange år leveret alternative og reflekterende argumenter for interviewets specifikke karakter i feltarbejdet.

Allerede tidligt i det 20. århundrede fik svenske museumsfolk og kulturhistorikere blik for de gamle estlandssvenske kulturområder primært øerne Runö og Rågö. Her fandt de gamle kulturformer i meget levende live. Bl.a. inden for det tekstile område, hvor kvinderne kniplede på en pude eller dyne, i.e. en hjemmegjort hårdtpolstret genstand, hvor det almindeligste i Europas store kniplecentre ellers var håndværksfremstillede kniplebrætter. Tilmed kniplede de udvandrede svenske kvinder på fri hånd – uden faste, professionelt designede prikkebrevne eller mønstre. Disse frihåndskniplinger var en del grovere end kniplingerne fra de store europæiske centre. De anvendtes til hjemmebrug og nogle solgtes. De baltiske landes historie og skæbne har ikke mindst i det 20. århundrede været grusom. Men en pæn del af den estlandssvenske øbefolkning fik imidlertid allerede før 2. verdenskrigs afslutning mulighed for at vende tilbage til Sverige. Andre var rejst tilbage i 1930'erne. De tilbagevendte er i dag meget gamle mennesker – og de var meget unge, da de rejste for 60 eller 70 år siden. Kan man gøre dem til kvalitative interviewpersoner om en historisk udvikling, der kaster værdifuldt lys over livet i deres forfædres liv? Har de andet at fortælle end, at min moder eller en nabo lærte mig at kniple? Eller at præstens kone bragte nye ideer til kniplinger med sig, havde håndarbejds-

blade med, havde besøg af andre, der kom med ideer og mønstre? Jeg er ikke overbevist om, at den historie hverken kan få hoved eller hale, begyndelse eller slutning. Og det er dybest set det, afhandlingen forestiller sig.

Om man ønsker sig en hurtig oversigt over ikke blot europæisk, men den globale kniplehistorie, en redegørelse for kniplingens basale teknikker (de forskellige typer slag, forskellen mellem fletning, knytning, nåletyper, pindetyper, materialer) og redskaber får man den her. Men litteraturlisten giver også fine muligheder for selv at opsoge hovedværkerne og de egentlige håndarbejdshistoriske og kulturhistoriske analyser. Med en vis stolthed konstaterer jeg, at danske kvindelige tekstilforskere som Ebba Busch og Bodil Tornehave – begge uøvede og historievidenskabeligt funderede – har leveret væsentlige bidrag på det internationale niveau. Og at forfatteren i sin afhandling bevidner sit kendskab til en af de væsentligste socialhistoriske kilder til den europæiske kniplings historie, nemlig sønderjyden Jens Wulffs dagbog 1831-36. Han eksporterede Tønderkniplinger fra sin lavtlønnede forlagsindustri til borgerskabet i Mexico i nedgangstiden umiddelbart før midten af 1800'årene.

Bjarne Kildegaard

Ulrik Lehmann (red.):

Danske avistekster 1840-1920

Odense Universitetsforlag 2002. 162 sider, ill. ISBN 87-7838-702-2. Kr. 200,-.

Med denne bog tilbydes en antologi af danske avistekster fra et århundrede, hvor avisen udviklede sig fra et, overvejende, elitært meddelelsesorgan til et bredt massemedium der tilbyder sig for flere forskellige målgrupper. Ifølge redaktøren, Ulrik Lehmann, er hensigten med tekstsamlingen at [...] *bidrage til en historisk forståelse af den skrevne journalistik* [...]

Og vi kommer da også rundt om samtlige journalistiske genrer, hvor spændende, underlige og morsomme tekster følges på vej af fyndige, oplysende indledningsafsnit; heri giver redaktøren læseren en klar fornemmelse for, hvilke egenska-

ber der indplacerer den enkelte artikel, reportage eller historie inden for en bestemt genre.

Bogen er inddelt i fem hovedafsnit der dækker hovedgenrerne: *Politisk journalistik, Feuilletonjournalistik, reportagejournalistik, skandale og socialt drama samt social agitationsjournalistik.*

Teksterne kan læses som ren underholdning, idet redaktøren har udvalgt en række historier som både er elementært spændende og samtidig giver et pust af ældre tiders livsforhold. For den mere nørdede læser er der en god anledning til at lade sig henføre af nogle af de gode, gamle skrivere: Henrik Cavlings reportage i »Politiken« fra mordbrænderen Jens Nielsens henrettelse en novemberdag 1892 i Horsens Tugthus, en Herman Bang som er udsendt af »Aftenbladet« i juli 1897 for at berette fra den store jernbaneulykke på Gentofte Station. Man kan måske sige, at disse tekster, fra før »Ekstra Bladet« blev frækt og før TV-nyhederne blev underholdning, for en nutidig læser kan synes spøjst naive – lidt som dialog og sprog i en dansk folkekomedie i sort/hvid; men på trods af et antikveret sprog leverer de gamle pionerer spænding og forførelse i en sådan grad, at de rigeligt kan konkurrere med den stakåndede nerve, vi oplever i elektroniske mediers præsentation af nyhederne.

En ekstra gevinst ved denne bog er en præsentation af skillingsviserne (med et par ledsagende eksempler) og deres betydning som nyheds-spredere, især i 1800-tallets 2. halvdel. Det er klædeligt, at dette medie tildeles en reel rolle i den danske mediehistorie. I større, nyere mediehistoriske værker nævnes skillingsvisen end ikke som fænomen.

Der gives ingen antydninger af, hvilken målgruppe antologien henvender sig til, men mon ikke den allerede har fundet vej til nogle af folkeskolens 9.-10. klasser og gymnasiets sproglige?

Finn Clement Hansen

Gunnar Solvang: Kalkudvinding på Køgeegn

En kulturhistorisk skildring af egnens kalkværksindustri og dens kalkværksarbej-

dere. Køge Museum 2002. ISBN 87-90299-09-4. Kr. 180,-.

Flere steder i Danmarks undergrund findes der lige under morænelaget store forekomster af limsten, på fagsprog kaldet bryozokalk. Allerede i middelalderen har man vidst at udnytte denne kalk til fremstilling af såkaldt brændt kalk, der brugtes til mørtelfremstilling og til kalkning af huse. Daugbjerg-Mønsted, Fakse og Saltholm er eksempler på gammelkendte kalkbrydningslokaliteter. Med 1800-årenes befolkningstilvækst og hele dynamiseringen af samfundet steg behovet for kalk og i den forbindelse begyndte man at bryde kalk på nye steder i landet. Karlstrup nær Køge er et af de steder hvor der i 1800-årene blev etableret nyt kalkbrud. Produktionen iværksattes i 1857 af en kalkbrænder og handelsmand Fritz F. Richter, der det år forpagtede en gård på hvis jorder der fandtes store skjulte kalkforekomster.

Bogens forfatter, der er etnolog ved Køge Museum, har taget fat på egnens tidligere mineraludvinding som et musealt satsningsområde. Da kalkudvindingen på egnen ophørte for godt 40 år siden og alle kalkværksarbejdere for længst er døde, har det forskningsmæssige udgangspunkt for undersøgelsen ikke været helt ideelt. Gennem interview med pårørende til de gamle kalkværksarbejdere og studier i et heldigvis ganske omfattende arkivmateriale i Erhvervsarkivet samt lokale arkiver er det trods de dårlige odds lykkedes forfatteren at tegne et fint billede af en tidlig industri lokaliseret midt i et agrarområde.

Man følger den lille virksomhed fra den var et familiefirma til den i 1896 opkøbtes af et nyoprettet københavnsk aktieselskab, der via sin bestyrer ved kalkbruddet ledede det daglige arbejde. Bestyreren var en betydningsfuld person i lokalsamfundet og tidligt udstyret med telefon, tjenestepige og bil. På fast ugedag kørte han til firmaledelsen i København for at rapportere og modtage instrukser samt hente lønningerne til arbejderne.

Arbejdet i kalkbruddet bestod af følgende faser: Bortrydning af overjord, brydning af kalken, sortering og knusning af kalken, brænding, transport dels internt, dels til bortkørsel af den færdige kalk.

Arbejdsstyrken kom fra egnen. Arbejdet var meget sæsonbetonet. Om vinteren lå arbejdet normalt stille og arbejderne måtte på den årstid selv sørge for at finde anden indkomst. Arbejdet var hovedsageligt tilrettelagt som akkordarbejde. Man fornemmer at værkets lille arbejdsstyrke på ca. 20 mand levede under ret så patriarkalske forhold. Fire af arbejderfamilierne boede i øvrigt til leje i »Kalkværkshuset«, den arbejderbeboelse som værket i 1897 havde opført ved kalkbruddet. I høsttiden var arbejderne forpligtet til at hjælpe med at få bjerget kornet på den gård hvor kalkværket lå.

Oprindeligt var alt arbejdet manuelt, men med det nye aktieselskabs overtagelse af virksomheden i 1896 begyndte der en modernisering af produktionsgangen. Der anlagdes bl.a. tipvognsspor og installeredes en dampmaskine til at trække vognene op fra bruddet. Man begyndte samtidig at bruge mere moderne sprængstoffer til at løsne kalken, og man gik over til at bruge en større og mere effektiv type kalkovn, hvor brændingen kunne foregå kontinuerligt.

Virksomheden havde travle år under Besættelsen og de følgende år, men det store cementfirma »Aalborg Portland« fik på det tidspunkt øje for Karlstrups store uudnyttede kalkressourcer og opkøbte kalkværket for at bruge kalken i en vældig ny cementfabrik, som firmaet byggede på stedet. Cementfabrikken med sine ca. 200 ansatte var i drift fra 1959-75. I denne korte periode blev der nu brudt langt mere kalk end det lille kalkværk havde brudt i hele sin ca. 100-årige virkeperiode. Det vældige udtømte kalkbrud som cementfabrikken efterlod, er i dag et offentligt naturbeskyttelsesområde.

På trods af at kalkudvindingen i Danmark gennem tiden har haft et betydeligt omfang og har fundet sted så mange steder i landet findes der hidtil næsten ingen mere grundige kulturhistoriske behandlinger af denne gren af dansk mineraludvinding. Gunnar Solvangs bog har derfor i mere end en forstand fat i en af de hvide pletter på de kulturhistoriske Danmarkskort. Ved læsningen glædes man desuden over en meget fin billedmæssig dokumentation.

Carsten Hess

Marsk Stig og de fredløse på Hjelm

Redaktion: Pauline Asingh & Nils Engberg.
Udgivet af Ebeltoft Museum & Jysk Arkæologisk Selskab 2002. 345 sider, ill.
ISBN 87-88415-13-9. Kr. 248,-.

Denne bogs tema har sat fantasien i sving hos mange generationer. De undersøgelser, der har ført til en statelig monografi, er udsprunget af det nationale middelalderår 1999 som et samarbejde mellem Ebeltoft Museum, Moesgård Museum, Nationalmuseet og Afdeling for Middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet. Jysk Arkæologisk Selskab har udgivet værket, og begge dele er overvejende støttet af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

Det er en meget smuk og læsevenlig bog, trykt på tykt papir og pænt indbundet – overraskende let at bakse med. Og overvældende rigt og smukt illustreret. Foran hvert af bogens kapitler er bragt et helsides farvefoto af et landskab. Men også bogens hovedpersoner, kong Erik Klipping, Marsk Stig og de sammensvorne (maleri af Otto Bache), en møntmester samt en bordscene fra pangerkanden (måltiderne) præsenteres. De mest stemningsmættede fotos er efter min mening de sorthvide, der er optaget af Hans Stiesdal ved en tidligere gravning og især fra luften i 1969. Geologi & topografi, forhistorie og udgravninger er fyldigt dokumenteret med alle tænkelige kortskitser, opmålinger og rekonstruktionstegninger. Skulle jeg pege på en enkelt mangel, er det et kort, der viser den beskedne Kattøgatsø (72 ha) i sammenhæng med det jyske fastland.

Foruden indledning & afslutning indeholder bogen elleve kapitler af lige så mange forfattere. Til slut findes solide noter, en fyldig litteraturliste, billedfortegnelse og engelske summaries til alle kapitler. Derimod er ikke udarbejdet registre. Det føles heller ikke som en mangel i det veldisponerede bogværk.

Hjelm ligger 5 km fra sydspidsen af Ebeltoft halvøen på den sydligste del af Djursland. Øen er nærrnest kommaformet. På den tykkeste del ligger solide morænebakker med højdepunkterne Kastelsbakken og Fyrbakken tæt ved siden af hinan-

den, hhv. 39 & 45 m over havet. Det tredje voldsted, Skådebakken, ligger mod sydøst i 13 meters højde. Kommaets spids, Vesthage, der er opstået ved havets erosion, strækker sig ud mod Hjelm Dyb mellem øen og fastlandet. Et år efter mordet på Erik Klipping i Finderup Lade 1286 blev Marsk Stig, der er opstået ved havets erosion, strækker sig ud mod Hjelm Dyb mellem øen og fastlandet. Et år efter mordet på Erik Klipping i Finderup Lade 1286 blev Marsk Stig og andre stormænd kendt skyldige i kongedrab og dømt fredløse. De kom under den norske konges beskyttelse og byggede fra 1290 de tre borge på Hjelm samt én ved Hune Hals i Halland som baser til angreb på den danske kongemagt. Samtidig blev der produceret falske, underlødige mønter til destabilisering af den danske økonomi.

I et af de største kapitler skriver Rikke Agnete Olsen om den historiske Marsk Stig og Hjelm. Hun føler sig ikke overbevist om en retfærdig retssag og peger på et tyndt kildegrundlag. Det grundlæggende problem var rivalisering blandt Valdemar Sejrs efterkommere, især mellem kongerne Erik, Abel & Christoffer og deres halvsøskende, der var hertuger i Halland. Lene I. Jørgensen skriver om Kongemorder og adelshelt ud fra de mange sagn og viser om Marsk Stig. Enkedronning Agnes hyrede minnesangeren Rumelandt til at udbrede det sejrende partis mening. Viserne kendes dog ligesom andre folkesange først fra 1500-årene.

Herefter følger den egentlige publicering af de arkæologiske undersøgelser. De tre små borge var vidt forskellige i deres anlæg og funktion. Særlige småfund er fotograferet og tegnet. Et kapitel senere i bogen handler om det omfattende knoglemateriale, der var resultatet af de fredløses måltider.

I det åbne land mellem borgene blev påvist to møntværksteder, som der allerede længe var gået frasagn om. Det vigtigste enkeltfund er et møntstempel af jern. Jens Vellev skriver om udmøntningerne. I 1295 blev der indgået et forlig mellem den danske og den norske konge, hvorefter blandt andet falskmøntneriet skulle standses.

I det meste af middelalderen blev kun udmøntet en enkelt møntart, penningen på ca. 1 g. Udmøntningen foregik decentralt, og der var vægtforskel på jysk og sjællandsk mønt. Hjelm hørte både brugs- og produktionsmæssigt til det jyske område. Ved de aktuelle undersøgelser er fundet 250 mønter, hvortil kommer 100 fra ældre fund. Samtidig fandtes et stort antal skrot, barrer og blanketter. De største antal af en enkelt mønttype er hhv. 60 & 67.

Hjelms historie slutter ikke med Erik Menveds erobring af borgene og deres ødelæggelse i 1306. To hundrede år senere gik et stod af kongens vilde heste på græs. Og denne anvendelse fortsatte betydelig længere her end på tilsvarende småøer, fordi den ny ejer fra 1631, hvor den blev privatiseret; også interesserede sig for hesteavl. Omkring 1730 blev øen beboet af en opsynsmand, godt hundrede år efter indførtes landbrug. 1856 blev det ene voldsted forvandlet til et fyrområde, der blev brugt til 1970. Kort før var landbruget nedlagt, og øen er nu ferieområde for en kreds med tilknytning til den seneeste ejer, I/S Gjerrild Stenværk og Århus Sten- og Gruskompagni.

Finn Grandt-Nielsen

Bognotitser

Hans Kirchhoff (red.): Nyt lys over oktober 1943. Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2002. 98 sider. ISBN 87-7838-761-2. Kr. 125,-.

Nye oplysninger som er frigivet fra arkiverne bidrager til at kaste nyt lys over, hvad der egentlig skete, da de danske jøder flygtede til Sverige. Var det et mirakel, at de alle, undtagen 480, kom over, eller var det i virkeligheden en planlagt uddrivelse, tilrettelagt af tyskerne? Og var det i virkeligheden ganske risikofrit for dem, der sejlede? Nutidens historikere siger det sådan, at redningen af de danske jøder ikke var mere mirakuløs end, at den lader sig analysere med faghistorikernes almindelige værktøjer.

Der er nu åbnet mange arkiver, danske og tyske og også det svenske rigspolitis. Det er bl.a. på grundlag af disse, der ved et seminar på *Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier* blev fulgt op på denne lille del af verdenshistorien, som er central for Danmark og Israel, men næppe for resten af verden.

I seks foredrag og to personlige beretninger fra opholdet i Theresienstadt bringes vi nærmere ved svaret på, hvad der egentlig skete. Om det var Best, der redede de danske jøder, eller om det alene var Duckwitz, der gjorde det ved at fortælle om den forestående aktion til Hedtoft og H.C.Hansen? Var det urimelige priser fiskerne tog for at sejle, når der i virkeligheden ikke var fare for, at de skulle miste livet eller i det mindste båden? Hvor meget var aftalt med svenskerne i forvejen? Og hvilken rolle spillede Det mosaiske Trossamfund?

Bogen er de bearbejdede indlæg på omtalte møde, og dens redaktør medgiver da også, at det langt fra er alle aspekter af denne spegede sag, der kan afhandles på én dag. gn

Olaf Olsen: Danmarkshistorien 1-17. København, Gyldendal og Politiken, 2002. ISBN 87-89068-26-2. Kr. 6.256,-.

Der er foreløbig udkommet 7 bind af nyudgaven af Danmarkshistorien. Der er tale om en ajourført og revideret udgave, der bygger på bogklubudgaven fra 1992. De seneste resultater af arkæologernes udgravninger er naturligvis med, fx den nye viden om bronzealderens bopladser, om Ribes alder, og om resultaterne af udgravningerne af Marsk Stigs borge på Hjelm. For vikingetidens vedkommende er der også tale om en omfortolkning af de danske historikeres overdrevne forestillinger om den danske kolonisation af England – skrevet af en englænder. gn

Kirsten Lindberg: I skyggen af Boas og Jakin. De københavnske frimurerhuse fra 1743 til i dag. København, Tegnestuen Tilia Montana, 2002. ISBN 87-988830-1-1. Kr. 297,50.

Bogen er skrevet i anledning af, at Den danske Frimurerordens Stamhus i 2002 fyldte 75 år, men omhandler tillige ordrens tidligere københavnske bygninger fra frimureriets stiftelse i Danmark i 1743.

I bygningstegninger over facader, planer, snit og detaljer vises indretningen af det store, tilfældige bygningskompleks på Blegdamsvej, som blev bygget af Niels Holger Rasmussen, og i teksten forklares brugen af alle lokaler indgående.

Også de foregående stamhuse i Kronprinsensgade 1805-1868 og Klerkegade 1868-1927, skildres i tegninger og fotografier. Endnu tidligere klarede Ordenen sig med lejede lokaler, som også beskrives.

I teksten rides hovedpunkterne i frimureriets historie op, og et kapitel indeholder en forklaring på de mange symboler, som

er knyttet til den traditionelt lukkede mandeverden.

Endelig påvises relationen mellem Gamle Testamentes beskrivelse af Kong Salomons Tempel og frimurerbygningerne, idet det symbolsk er templet, frimurerne genopbygger i deres virke.

Den danske Frimurerorden har åbnet sine døre for forfatteren og fremvist den overvejende del af huset og har bidraget med adskillige oplysninger vedrørende selve frimureriet.

Forfatteren Kirsten Lindberg er arkitekt og dr.phil. i historie og har i 2002 fået tildelt Den danske Frimurerordens Kulturpris for sit arbejde med by- og bygningshistorie i København. Hendes store værk om Københavns bygningshistorie, Sirenernes Stad, er anmeldt i tidligere årgange af Folk og Kultur. gn

Hans Mikkelsen: Vor Frue Kloster. Et benediktinerindekloster i Randers. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab og Kulturhistorisk Museum i Randers, 2002. 341 sider, rigt ill. ISBN 87-88415-7. Kr. 348,-.

Vor Frue Kloster i Randers blev indviet i sidste halvdel af 1100-tallet og officielt nedlagt i 1451. I slutningen af 1980'erne blev der foretaget omfattende udgravninger på stedet, og det er resultatet af disse, som her præsenteres. Bygningslevnene er funktionsbestemt, og det meget omfattende genstandsmateriale er analyseret og præsenteres her som et omfattende fundkatalog. Alene det fylder 260 sider!

Gennem undersøgelsesresultaterne får man et detaljeret indblik i klosterlivets materielle verden. Klosteret er kun sparsomt omtalt i de skriftlige kilder, så det særdeles righoldige arkæologiske materiale er et godt supplement til vor viden om livet på et nonnekloster. gn

Lars Bisgaard og Leif Søndergaard (red.): Gilder, lav og broderskaber i middelalderens Danmark. Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2002. 395 sider. ISBN 87-7838-675-6. Kr. 225,-.

Bogen er en antologi, der bygger på foredragene ved et seminar i middelalderåret 1999 på Syddansk Universitet, suppleret med to andre manuskripter og med et tillæg med 8 skrårer og regnskabsbøger som en videreførelse af Nyrops gamle standardværk *Danmarks Gilde- og Lavsskråer fra Middelalderen (1895-1904)*. Der er dels tale om genoptryk fra andre skrifter, dels om tre nyfundne.

I bogen diskuteres forskelle og ligheder mellem gilder, lav og broderskaber. Nok er gilderne overvejende købmændenes, lavene håndværkernes og broderskaberne gejstlighedens, men nærmere studier af bl.a. medlemslister viser, at der var mange overlapninger.

Der gives nye bud på gildernes religiøse og kulturelle rolle, på de bredt favnende rosenkransbroderskaber i Odense og Slesvig, på knudsgilderne som korstogsbroderskaber, på deres rolle i den tidlige bydannelse og på deres ændrede opgaver i senmiddelalderen samt deres rolle i reformationen.

Antologien tager ikke gilderne på landet op til behandling, hvilket redaktørerne selv påpeger, kunne have afbalanceret den vægt, byerne optræder med. Det vil vi glæde os til at høre om senere!

Redaktørernes indledende oversigt og de tyske Zusammenfassungen gør det lettere for uindviede at følge med. gn

Museet Falsters Minder: En rigtig Velbehagelig Cool Jul eller Anna-Lisas Julekalender. Nykøbing, Museet Falsters Minder, 2002. 32 sider, rigt ill. ISBN 87-88334-36-8. Kr. 70,-.

Dette er en alternativ julekalender, beregnet til oplæsning for 6 til 10 årige, med et afsnit til hver af de 24 dage, en julekalender skal dække.

Bogen bygger på den afdøde, falsterske kunstnerinde Anna-Lisa Reuter-Lorenzens efterladte, naturalistiske akvareller, til hvilke museumsformidler Anna Elmer har skrevet historien, bl.a. på grundlag af Evald Tang Kristensens »Danske Sagn«.

Den handler om nissen Rasse, som bor hos gamle Katrine ude på landet. Lillejule-

aften får Katrine en sæk med posten fra slægtringe i København. De skriver, at de ved, at hun har ønsket sig en kat, og at den er i sækken. Den er fundet i en baggård, og kommer til en helt ukendt verden. I denne ukendte verden bor en nisse, der naturligvis er flere hundrede år gammel og lever i den gamle bondekultur. Bogen handler om dette kultursammenstød, og det ender naturligvis godt juleaften.

Tælleværket i julekalenderen er en række nødder og en mus som æder en nød hver dag, og efterlader rækken af tomme skaller efter sig. Det er en god jul med juletræ og risengrød, og på nissens ønske om en »Velsignet Jul«, svarer baggårdskatten Kay: »Okay da, cool Jul, mand« – derfra stammer titlen.

Bogen indledes med en præsentation af kunstneren, der stammer fra Frederiksberg, men som har boet på Østfalster de sidste 50 år. Indledningen er skrevet af udgiveren, Liselotte Mygh på Museet Falsters Minder og anledningen var museets juleudstilling »Katten og Nissen«. Da handlingen som nævnt foregår i den gamle bondekulturs verden, er der bag i bogen en kort ordliste med forklaringer på ting og fænomener, som børn i det 21. århundrede ikke forventes at kende. gn

Tore Leifer, Jesper Nielsen og Toke Sellner Reunert: Det uralige blod. Biografi om Frans Blom. København, Høst og Søn, 2002. 382 sider, ill. ISBN 87-14-29826-0. Kr. 375,-.

Den danske arkæolog og opdagelsesrejsende Frans Blom (1893-1963) tilbragte store dele af sit liv uden for Danmark. Født i en højborgerlig, københavnsk familie var han tiltænkt at gå i faderens fodspor som grosserer, men allerede tidligt blev han

indfanget af en interesse for kunst og arkæologi. Familien sendte ham til Mexico i 1919, og Frans Blom brød med familietraditionen. I USA og Mexico kom han til at arbejde som fremtrædende forsker både bag skrivebordet og i felten som kortlægger af indianske mayakulturer. På opdagelsesrejser i junglen fandt han mayaruiner, og på universitetet blev maya-arkæologien hans virkefelt. Biografien giver et nærbillede af en karismatisk person på grundlag af et stort kildemateriale i form af brevvekslinger og optegnelser, men også interview med mennesker, der har kendt Frans Blom. Frans Blom oplevede i sit liv både den højeste anerkendelse, men også perioder, hvor han var udskudt, alene og tyngt af et stigende alkoholforbrug. Mellemkrigstidens aristokrati og kendte kulturpersonligheder vekslede med ludere og lommetyve i omgangskredsen. Trods alvorlige kriser forstod Frans Blom at samle gode hjælpere omkring sig og gang på gang bygge en ny tilværelse op, ikke mindst gennem sine to ægteskaber. I de sidste år i Mexico opbyggedes et forskningscenter for mayakultur, hvor folk kom fra hele verden. I 1963 døde han som »mexicansk arkæolog« efter at have fået statsborgerskab i det elskede Mexico. Med bogens biografiske indfaldsvinkel kommer læseren rundt til forskellige lokaliteter og kredse i mellemkrigstiden, og man får beskrevet et tidsbillede af en europæisk overklasse under forvandling, Mexicos historie og kultur m.v. Samtidig gives et indblik i et menneskes livsløb – et menneske med en sammentæt natur, der ikke altid gik den lige vej. Bogen drager et stort spændende dokumentarisk materiale frem, og man læser den som den spændende drengbog, Frans Bloms liv også var. LLP

Indsendt litteratur 2002-2003

- Brudstykker fra Blicheregnet. Blicheregnet Museumsforening. Årsskrift 2000.
- FRAM. Fra Ringkøbing Amts Museer, 2001.
- Give Egnens Museum. Årsskrift 2000.
- Institut Selskab Museum – Skolehistorisk hilsen til Vagn Skovgaard-Petersen, København, Skolemuseet, 2001.
- Sven Lilja: Europa Sverige Världen. Lund, 2001. 348 sider. ISBN 91-44-01465-1.
- Kay Lundgreen-Nielsen: Tro eller blændværk. Danmark og Den Spanske Borgerkrig 1936-39. En undersøgelse af den danske presses og den danske regerings holdning. Odense Universitetsforlag 2001. 480 sider, ill. Kr. 350,-.
- Palle Lykke: Billeder fra Aarhus Universitets historie. 104 sider, ill. ISBN 87-7288-897-0. Kr. 198,-.
- Marianne Ploug (red.): Artilleri i Danmark. Varde, Museet for Varde By og Omegn/Varde Artillerimuseum. 2001. 136 sider, ill. Kr. 100,-.
- Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen og Orvar Löfgren: Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Lund, Studentlitteratur, 2002. ISBN 91-44-04078-4.
- Søren Lauritzen: Fireogfyrre friske fristile. Søborg, Søndagsavisen, 1996.
- Inger Lövkrona (Red.): Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Lund, Nordic Academic Press, 2001. 234 sider. ISBN 91-89116-20-8.
- Ole Eskesen: Vittigheder, gåder og historier fortalt af børn. Hvidovre, didactica, 2000. 87-7440-000-0.
- Jens Rasmussen: En brydningstid. Kirkelige holdninger i guldalderperioden 1800-1850. Odense Universitetsforlag 2002. 178 sider. ISBN 87-7838-667-5. Kr. 175,-.
- Marit Anne Hauan & Gry Heggli (Red.): Younger than Yesterday, Older than Tomorrow: Cultural Perspectives on Contemporary Childhood and Youth.
- Arne Ipsen: Bågarahorinjs Ária. Fortælling på bornholmsk for børn og unge om kgl. Kammersanger Vilhelm Herolds livshistorie – med et resumé på rigsdansk. Rønne, Bornholms Tidendes Forlag, 2001. ISBN 87-7799-094-3.
- Steen Clemmensen, Ole Rostock og Sven Tito Achen: Dansk Heraldisk Bibliografi 1559-1999. Odense Universitetsforlag, 2002. 294 sider, ill. ISBN 87-7838-719-1. Kr. 328,-.
- Wilhelm Grønbech: Nordiske Myter og Sagn. 6. udgave. København, Gyldendal, 2002. 244 sider. ISBN 87-02-00610-10. Kr. 149,-.
- Martin Hvidt og Ivar Herlev Sørensen: Mellemøsthåndbogen. Fakta om landene i Mellemøsten og Nordafrika. Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2002. 399 sider. Kr. 328,-.
- Thomas Højrup: Dannelsens dialektik. Etnologiske udfordringer til det glemte folk. København, Museum Tusulanum, 2002. 760 sider, ill. ISBN 87-7289-785-6. Kr. 398,-.

